

ЕДИЦИЈА

ЈУХОРСКИ ЗАПИС

ЈУХОРСКЕ ЗОРЕ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

СВОЈНОВО - КРУШЕВАЦ

2020

ЕДИЦИЈА
ЈУХОРСКИ ЗАПИС

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

ЈУХОРСКЕ ЗОРЕ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРУШЕВАЦ
УДРУЖЕЊЕ ЗА КУЛТУРУ И УМЕТНОСТ ЛОГОС СВОЈНОВО

За издавача

Ненад Соколовић
Ненад Васковић

Уредници

проф. др Голуб Јашовић
проф. др Предраг Драгојевић
проф. др Глигор Самарџић
др Иван Беџић
др Александра Фостиков

Уређивачки одбор

др Момчило Исић, научни саветник, проф. др Голуб Јашовић, проф. др Предраг Драгојевић, проф. др Глигор Самарџић, др Бранко Надовеза, научни саветник, проф. др Радован Радовановић, др Иван Беџић, виши научни сарадник, др Александра Фостиков, научни сарадник, др Мирослав Поповић, научни сарадник, мр Небојша Ђокић, мр Есад Попара, Ненад Соколовић, Оливера Думић, Мср Методије (Марковић), Мср Марија Савић, Миломир Стевић, Ненад Васковић.

Стручни редактори

Оливера Думић
Никола Миловић

Адреса издавача

Историјски архив Крушевац, Мајке Југовића 6, 37000 Крушевац

ISBN 978-86-80836-33-1

Тираж: 200 примерака

Штампа: SaTcIP doo, Врњачка Бања

ЕДИЦИЈА
ЈУХОРСКИ ЗАПИС

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

ЈУХОРСКЕ ЗОРЕ

СВОЈНОВО - КРУШЕВАЦ
2020

THEMATIC COLLECTION OF PAPERS

THE DAWN OF JUHOR

EDITORS

PhD Golub Jašović, prof
PhD Gligor Samardžić, prof
PhD Predrag dragojević, prof
PhD Ivan Becić
PhD Aleksandra Fostikov

САДРЖАЈ ЈУХОР

Дејан Радисављевић, Александра Фостиков	9
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЈУХОРА И ПОДЈУХОРА - ИСТОРИЈСКО ГЕОГРАФСКО РЕКОГНОСТИЦИРАЊЕ Небојша Ђокић, Слађана Митровић, Марија Савић	11
ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ ЈУЖНОГ ЈУХОРА Ђорђе Петковић	35
ПРОЛЕГОМЕНА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНО-УМЕТНИЧКЕ ТОПОГРАФИЈЕ ИСТОЧНОГ ПОДЈУХОРЈА (С/И ТЕМНИЋА) ИСТОРИЈА	91
Рада М. Милићевић	145
ИСТРАЖИВАЊА КАСНОАНТИЧКОГ НАСЛЕЂА У ПОЛИМЉУ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЛОКАЛИТЕТ КОЛОВРАТ Лазар Д. Аксентијевић	147
НЕКОЛИКО ПРИМЕРА ОРИЈЕНТАЛНИХ КУЛТОВА СА ПОДРУЧЈА ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ Небојша Ђокић, Методије (Марковић)	155
ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЕПИСКОПИЈА Γρατιανά И Μηρίων Дејан Радисављевић	159
ОСТАЦИ УТВРЂЕЊАНА ЛОКАЛИТЕТУ ГРАДАЦ У РИЂЕВШТИЦИ КОД ТРСТЕНИКА Иван Бецић	183
ОБЛАСНА БАНКА А. Д. - ПАРАЋИН Славољуб Бојић	193
ПРОСЛАВА И ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ДАНА ОСЛОБОЂЕЊА КРУШЕВЦА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА Александра М. Гајић	205
ДВЕ НЕМАЧКЕ У ДВЕ ЕВРОПЕ 1945 - 1961 Славомир Војиновић	217
ОБНАВЉА СЕ СРЕДЊОВЕКОВНИ МАНАСТИР СВЕТОГ ГЕОРГИЈА У ЛЕШТАНИМА Katica Naglić	235
ВОЏИЌНИ ОВИЌАЈИ HRVATA U SRIJEMU, SURČINU I NOVIM BANOVACIMA Мирослав Поповић	239
КАНОНИЗАЦИЈА СВЕТИХ У РИМОКАТОЛИЧКОЈ ЦРКВИ - кратак осврт Оливера Думић	251
ПОМОРАВЉЕ ПОД ОСМАНСКОМ ВЛАШЋУ ЈУХОРСКИ ЗАПИС	257
Голуб Јашовић	277
СИТНИЦЕ ЈЕЗИКОСЛОВНЕ У КЊИЗИ ПЕСАМА ИМИТАЦИЈЕ ОБРЕЖАНИНА ТОПЛИЦЕ СИМИЋА Лазар Д. Аксентијевић	279
ЛЕУСИНИЈУМ - РИМСКО НАСЕЉЕ КОД БИЛЕЂЕ Марија В. Запутил	283
РИЗНИЦА ОНОМАСТИКЕ КУРШУМЛИЈСКОГ КРАЈА Александар М. Гајић	287
РОЦЕР ПРАЈС, КРАТКА ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ Đorđe Petković	293
DUH RAVNICE I JOŠ PONEŠTO, I TO LERO	297

THE CONTENT JUHOR

	9
Dejan Radosavljević, Aleksandra Fostikov	
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF JUHORS AND PODJUHOR - HISTORICAL GEOGRAPHICAL RECOGNITION	11
Nebojša Đokić, Slađana Mitrović, Marija Savić	
CHURCHES AND MONASTERS OF SOUTH JUHOR	35
Đorđe Petković	
PROLEGOME POUR L'ETUDE DE LA TOPOGRAPHIE LITERAL - ARTIFICIELLE DU PODJUHORJE ORIENTAL	91
HISTORY	145
Rada M. Milićević	
STUDIES OF LATE ANTIQUE HERITAGE IN POLIMLJE WITH SPECIAL REFERENCE TO THE KOLOVRAT SITE	147
Lazar D. Aksentijević	
SEVERAL EXAMPLES OF ORIENTAL CULTS FROM UPPER MOESIA	155
Nebojša Đokić, Metodije (Marković)	
A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF BISHOPS ΓΡΑΤΙΑΝΑ AND ΜΗΡΙΩΝ	159
Dejan Radosavljević	
REMAINS OF FORTIFICATION AT GRADAC LOCALITY IN RIDJEVŠTICA NEAR TRSTENIK	183
Ivan Becić	
OBLASNA BANK A. D. - PARAĆIN	193
Slavoljub Bojić	
CÉLÉBRATION ET MARQUAGE DU JOUR DE LA LIBÉRATION DE KRUSEVAC APRÈS LA SECONDE GUERRE MONDIALE	205
Aleksandar M. Gajić	
DEUX ALLEMANDS DANS DEUX EUROPE 1945 - 1961	217
Slavomir Vojinović	
THE MEDIEVAL MONASTERY OF SAINT GEORGE IN LESTANI IS BEING RENOVATED	235
Katica Naglić	
CHRISTMAS CUSTOMS OF CROATS IN SRIJEM, SURCIN AND NOVI BANOVC	239
Miroslav Popović	
ON THE CANONIZATION OF THE SAINTS IN THE ROMAN CATHOLIC CHURCH: A SHORT REVIEW	251
Olivera Dumić	
POMORAVLJE UNDER THE OTTOMAN RULE	257
JUHOR RECORDS	277
Golub Jašović	
LINGUISTIC SUNDRIES IN THE BOOK IMITATIONS WRITTEN BY TOPLICA SIMIĆ FROM OBREŽ	279
Lazar D. Aksentijević	
LEUSINIUM - ROMAN SETTLEMENT IN NEAR BILEĆA	283
Marija V. Zaputil	
TREASURY OF ONOMASTICS OF THE KURSUMLI REGION	287
Aleksandar M. Gajić	
ROGER PRICE, A BRIEF HISTORY OF FRANCE	293
Đorđe Petković	
THE SPIRIT OF THE PLAIN AND SOMETHING ELSE, AND THAT IS NICE	297

JYXOP

Ма Дејан Радисављевић
Др Александра Фостиков
Историјски институт Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЈУХОРА И ПОДЈУХОРА - ИСТОРИЈСКО ГЕОГРАФСКО РЕКОГНОСТИЦИРАЊЕ

Апстракт: Током априла 2019. године извршено је рекогносцирање дела јухорског краја, на простору од планине Јухор на истоку до Жупањевачке реке на западу, у оквиру ког је екипа обишла локалитете: Момчилов град у Поточцу, Градиште у Пајковцу, Јеринин град у Секуричу-Беоочићу, Манастирине и Селиште у Беоочићу, као и две некрополе, једну селу Браиновац (данас Брајновац) и другу на потесу Дрењак код Секурича. Мада су у обзир узете и делимично истражене локације прикупљени подаци допринели су евалуацији досадашњих сазнања о датој територији. Због свог значаја било би добро убудуће урадити и систематска археолошка ископавања.

Кључне речи: планина Јухор, утврђења, Момчилов град, Поточац, Градиште, Пајковац, Јеринин град, Секурич, Беоочић, локалитети, Манастирине и Селиште, некрополе, Браиновац, Дрењак, историјско - географско рекогносцирање, топонимија.

Планина Јухор (некада Јуор) пружа се између Белице на северу и Темнића на југу, Велике Мораве на истоку и Левча, односно у ужем смислу Жупањевачке реке на западу,¹ и може се рећи да је само делимично истражена, и поред тога што баштини бројне трагове из прошлости. Постојање низа материјалних остатака на бројним локалитетима, па и већих структура, попут утврђења, насеља, али и мањих - појединих културних места, религијских објеката, као и некропола, сведоче о континуитету насељавања овог краја.² Толики број трагова оставио је и посебно место у народној традицији, која је сачувала више предања о овој планини као и појединачним локацијама на њеној територији. Аустријски путописац и љубитељ старина, Ф. Каниц крајем 19. века

nbg2012@gmail.com

aleksandra.fostikov@iib.ac.rs

Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси (Ев. бр. 177029).

1 Topografska karta Kruševac 531-2-3 (Potočac); Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić).

2 Међу њима се посебно у старијем периоду истиче локалитет из келтског периода, ком припада и тзв. Друидска пећина, лоциран на највишем врху Јухора - Великом Ветернику (775м). М. Стојић, *Veliki Vetren*, Београд, 2003.

пише да се: „На многим падинама и чукама Јухора виде легендама обавијене рушевине средњовековних градова.“³

Почетком априла 2019. године у организацији Јухорско око из Својнова извршено је додатно рекогносцирање јухорског краја у оквиру ког је екипа је обишла следеће локације: Момчилов град у Поточцу, Градиште у Пајковцу, Јеринин град у Секуричу-Беоочићу, Манастирине и Селиште у Беоочићу, као и две некрополе, једну без имена у селу Браиновац (данас Брајновац) и једну на потесу Дрењак код Секурича.⁴

Мада су у обзир узети и делимично истражени локалитети, о којима постоје и подаци разбацани у литератури, информације прикупљене на самом терену, али и систематизација старијих белешки о истим, допринели су евалуацији досадашњих сазнања о датој територији. Како су само на појединим локалитетима вршена минимална археолошка ископавања, било би од значаја да убудуће буду и систематски обрађени.

³ Каниц 1989, 296.

⁴ Због лакше организације и самог времена, екипе су начелно подељене на две, прву (Н. Ђокић, С. Митровић) чији циљ су биле цркве и другу (А. Фостиков, Д. Радисављевић, Љ. Васиљевић, М. Савић), која је примарно била окренута истраживању утврђења и насеља, којима је и посвећен овај рад. Обрађени материјални налази представљени су посебно у раду, док је црквама посвећена пажња у раду Н. Ђокић, С. Митровић у овој свесци.

Јухорске зоре

Момчилов град у Поточцу

Остаци утврђења, познатог као Момчилов град (43.817 N, 21.282 E), налазе се на заобљеном купастом узвишењу Градишки клик (371 m), у крајњем западном делу атара села Поточац, на источним падинама планине Јухора. Локалитет захвата катастарске парцеле бр. 339 и 340, а делимично 335/1 и 343, у власништву Светлане Милојевић, Драгољуба Савића, Драгана Јовановића и Црквене општине Поточац. Од платоа на ком је смештено утврђење стрме падине се нагло спуштају ка северозападу, североистоку и југоистоку, ка водотоцима Платинског, Великог (Броћанског) и Градишког потока. Најлакши прилаз остацима утврђења је са југозападне стране уским превојем који повезује Градишки клик и североисточне обронке највишег врха планине Јухор, Великог Ветрена (775 m).⁵

Прве штуре податке о остацима утврђења у атару Поточца доноси М. Ђ. Милићевић 1876. године, а касније исти описују Ј. Мишковић, Ф. Каниц, Мијатовић, А. Дероко. Сви поменути аутори лоцирају га у оквиру села Поточца и махом бележе да је у народној традицији упамћен као Момчилов или град војводе Момчила, али и као Градина.⁶

Ближе град убицира Ј. Мишковић, који га смешта између Броћанског и Градишког потока, на Градишком клику, једној планинској коси Јухора. Према истом утврђење је, пратећи конфигурацију терена, било елипсастиг облика и имало је дужину од 250, а ширину од 60 до 80 корака. Једним уским превојем, ка западу, је било везано са залеђем Јухора, док су на осталим странама дубоке долине поменутих потока. Дебљина зидова тврђаве је углавном износила 1.5 корака, осим на страни код куле и „ћуприје“ где је била 2 корака. Утврђење је штитио и суви ров, који га је опасивао са свих страна и пратио

⁵ На топографској карти 1:25000 уписан је назив Градиште, док је на оној увећаној размери 1:50000, топоним обележен као Градина. Topografska karta Kruševac 531-2-3 (Potočac), уп. Topografska karta Kruševac 531-2. За парцеле и добијање геопозиција коришћена је дигитална платформа, под називом Национална инфраструктура геопросторних података (НИГП), доступна на сајту Републичког геодетског завода на адреси: <https://a3.geosrbija.rs/>.

⁶ Милићевић 1876, 181; Мишковић 1885, 131-132; Каниц 1989, 296; Мијатовић 1905, 380; Дероко 1950, 133.

трасу бедема. На западној страни, где је био смештен главни улаз у утврђење, преко рова је прелазио мост. Главну капију и прилаз мосту је бранила једна кула. Мала капија се налазила у средишњем делу северног бедема. У унутрашњости утврђења, у његовом источном делу, на готово највишој коти, Ј. Мишковића смешта остатке двора. Очувана висина бедема утврђења је била 2 до 3 m, а грађени су од „серпентинског“ камена везаног лошим малтером. У зидовима су се у читавој дужини уочавали прорези у два реда, постављени под нагибом и један изнад другог. Ј. Мишковић их идентификује са „шартама или мазгалама“, које су имале одбрамбену улогу. Од покретних археолошких налаза наводи се један јагаган, алка са главне капије и јеленски рог.⁷

Ј. Мишковић указује и на остатке три куле - стражаре у околини тврђаве. Једну је убицирао на самом ушћу Великог (Броћанског) и Градишког потока, на око 300 корака испод утврђења. Друга се налазила у дну Велике косе, која представља продужетак Савине Чукаре, на левој обали Поточке реке. Трећу кулу-стражару смешта на Црквенску косу, која је развође Градишког и Црквенског потока, поред пута који води од Момчиловог Града до Црквине (Црквишта).⁸

Према Каницу утврђење је имало дужину од 250 корака, и ширину 70 корака. Зидови су били широки 2-3 m. Уочавала се делимично очувана кула на мосту и главна капија. Од покретних налаза пронађених на локалитету наводи „само неко безвредно оружје.“⁹ Према С. Мијатовићу Момчилов Град на врх брда Градишта је готово у потпуности порушен. Имао је осмоугаону основу и захватао је површину од 10 000 m². Од покретних археолошких артефаката издваја : римске (сребрне и бакарне) новце, један кључ дужине 0.5 m, два лепо очувана буздована са по 18 пера, две мамузе, мач и др. Кључ и један буздован су били у поседу Косте М. Поповића, порезника из Варварина.¹⁰ А. Дероко наводи тврђаву Поточац („Момчилов град“), која се налази 20 km јужно од Светозарева (Јагодине). Сачувани су само темељи града и остаци једне округле куле.¹¹

⁷ Мишковић 1885, 131-132.

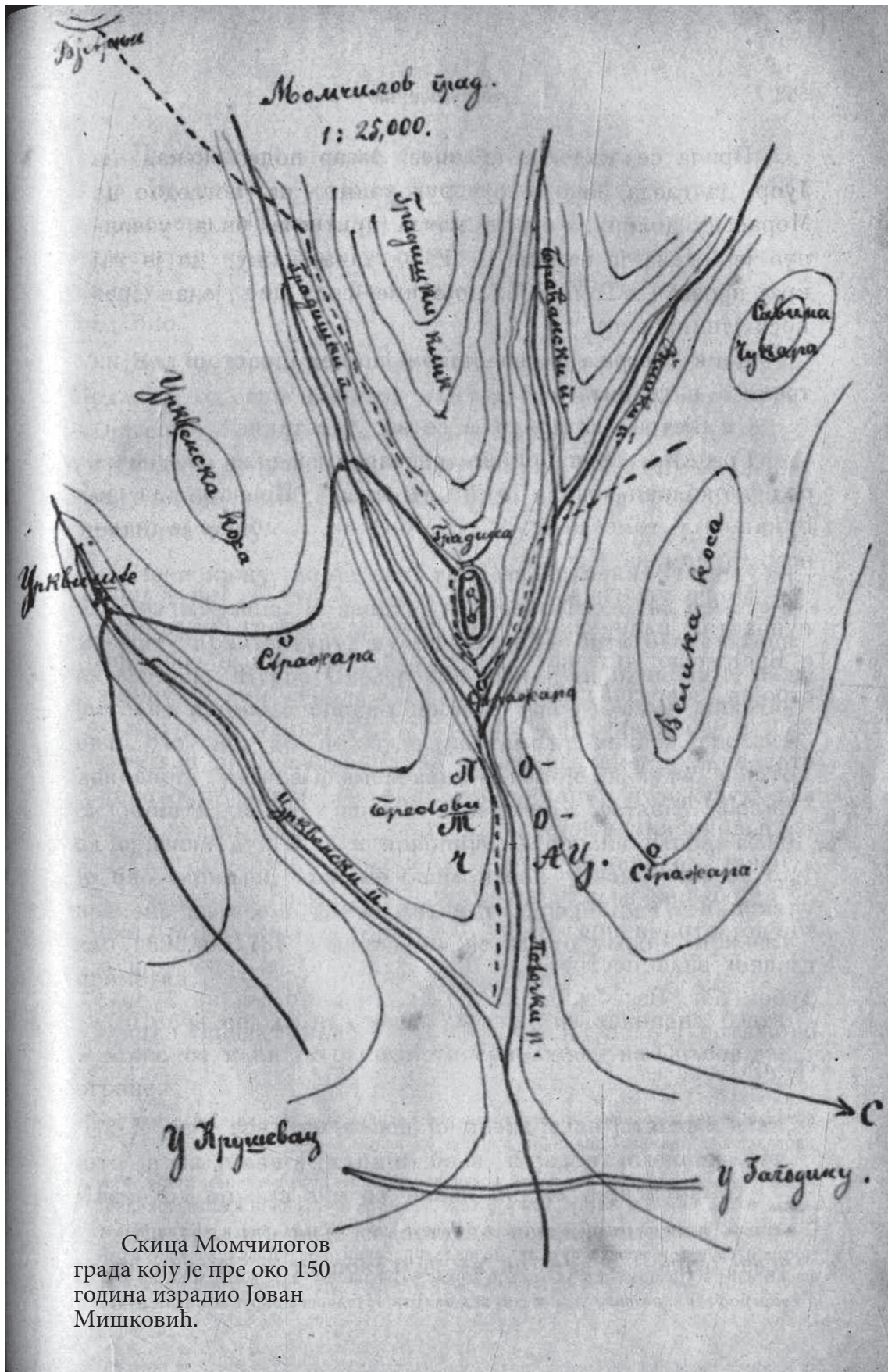
⁸ Мишковић 1885, 131-132.

⁹ Каниц 1989, 296.

¹⁰ Мијатовић 1905, 380.

¹¹ Дероко 1950, 133.

Скица Момчиловог
града коју је пре око 150
година израдио Јован
Мишковић.

Јухорске зоре

Прво археолошко рекогносцирање локалитета Момчилов град извела је екипа Завичајног музеја из Јагодине 1981. године, и том приликом су по површини терена прикупљени фрагменти керамике. На основу покретних налаза евидентирана су два насеобинска периода. Старији, који припада хоризонту старијег гвозденог доба, када је на простору Момчиловог града егзистирало насеље градинског типа. Други, ком припадају и очувани бедеми утврђења, везује се за рановизантијски период. Само утврђење, које је оријентисано по оси југозапад-североисток, има издужен овални облик и димензије су му 250 x 100 m, и смештено је нешто мало испод коте 285. Висинска разлика платоа, на ком је смештена тврђава, између крајње југозападне и североисточне тачке износи 3 m.¹²

Сондажна археолошка ископавања на локалитету Момчилов град (Градина) је од 1982. до 1984. године спроводио Завичајни музеј из Параћина под руководством археолога Марина Брмболића, и у сарадњи са археолошком секцијом ОШ „Вук Караџић“ из села Поточац. Већи део бедема утврђења није био очуван у висини изнад нивоа тла, па су се само могли пратити у конфигурацији терена. Спољашње платно зидова утврђења било је видљиво само на северозападној страни, и његова висина је варијала између 1.60 и 3 m. Целокупна дужина утврђења износи 243 m, док је ширина у средишњем делу око 100 m. Како се ширина тврђаве благо сужава од једног до другог краја, она у североисточном сектору износи око 80 m, док је у југозападном свега 16 m. Испред југозападног бедема се јасно уочавао дубок одбрамбени ров, који је штитио прилаз утврђењу са најприступачније стране. Унутрашњи простор тврђаве је захватао простор од око 2 h. Током археолошких ископавања је истражена површина од око 282 m². Сонде 1, 2, 3, 5, 6 и 7 су постављене у југоисточном и североисточном сектору са унутрашње стране претпостављених траса бедема. Сонда 4 је отворена на највишој коти у средишњем делу тврђаве, док је изван југозападног зида постављен ров дужине 7 m. У сондама које су ископаване дуж претпостављене трасе бедема откривени су зидови чија висина варира од 60 cm у југоисточном до 1.20 m у југозападном делу. Дебљина бедема износи 1.20 m, док је темељ, постављен на стеновиту подлогу, дубок 80

cm. Бедеми су грађени цепаним плочастим каменом везаним кречним малтером. Међутим, уочена су и нека одступања, нарочито у југоисточном сектору, где су бедеми озидани ситнијим каменом везаним блатом. Ови делови бедема су слабо очувани и њихова висина варира од 20 до 60 cm. М. Брмболић претпоставља да се ова промена у начину зидања може везати за неку интервенцију након оштећења првобитног бедема, на шта указује и краћи прекид констатован у праћењу културних слојева. Темељи грађевина у унутрашњости утврђења су констатовани у свим сондама. Дебљина зидова објеката износи 60 cm, и грађени су доста немарно, од ситнијег цепаног камена везаног блатом. Површине зидова су биле прекривене слојем лепа, чији су фрагменти теракот боје откривени у свим сондама.¹³

У сонди 1, у северозападном делу тврђаве, откопана су два делимично очувана објекта која се пружају паралелно са бедемом на удаљености од 1.5 m. Раздвојени су један од другог пролазом ширине 70 cm. Димензије грађевина су 6 x 8 m, и висине зидова од 1.6 до 2.5 m. Поднице су слабо очуване и изграђене су од чврсто набијене жућкасте земље, углачане површине. Претпоставља се да су објекти имали и спратну дрвену конструкцију, на основу уочених удубљења за стубове. Сонда 2 је била постављена у крајњем југозападном сектору на површини од око 30 m² који је био прекривен комадима згуре. Стручњаци рударског басена Рембас су извршили анализу пронађене згуре и дошли до закључка да она не представља продукт металуршких активности, већ потиче од камена са самог локалитета којим су зидани бедеми тврђаве, и који је био изложен високим температурама, највероватније услед пожара. У сонди 2 је делимично откривен објекат правоугаоне основе и непознате намене. Дугачак је 5.2 m, а висина очуваних зидова варира од 50 до 90 cm. Бедем тврђаве је чинио југозападни зид грађевине. Отсуство бедема у северном делу сонде указује да се овде налазио улаз у утврђење.¹⁴

Поред фрагмената грнчарије, са локалитета Момчилов град, из млађег културног слоја, потичу и други покретни налази. Најбројнији су ножеви од гвожђа са уским и издужени сечивом, и трном за

12 Брмболић 1986, 199; Брмболић 2003, 284.

13 Брмболић 1986, 199-201.

14 Брмболић 1986, 201.

Фотографије са Момчиловог града

Јухорске зоре

насађивање на дршку од кости или дрвета. Дужина сечива се креће од 9 до 15 cm.¹⁵ Једна гривна или наруквица неправилног је кружног облика и израђена је од бронзане жице полукружног пресека. Дебљина жице је 3 mm. Крајеви су стањени и проширени у виду малих елипси. Једини орнамент представљају плитки убоди на крајевима наруквице.¹⁶ Једна фибула припада типу са посувраћеном стопом и псеуднамотајем, и нема сачувану иглу.¹⁷ Трнокоп или косир је благо лучно повијеног сечива са правоугаоним испустом на тупој страни, и тулцем за усађивање држалице кружног пресека. Дужина налаза је 22 cm.¹⁸ Једно звоно, чије су димензије 9 x 9 cm, израђено је од гвозденог лима. Трапезоидног је облика и правоугаоног пресека. На горњем делу има лучно повијену дршку.¹⁹

Посебну групу налаза са Момчиловог града чине предмети израђени од кости: апликације, оплата дршке ножа, чешљеви и један коштани инструмент. Једна коштана оплата или апликација је издуженог облика са заобљеним крајевима на којима се налазе кружни отвори. Горња површина оплате је углачана и украшена низом урезаних концентричних кругова са дубљи убодом у средини.²⁰ Другу, нешто ширу, апликацију

15 Брмболић 1986, 204. Слични ножеви су пронађени током ископавања рановизантијског центра Градина на Јелици код Чачка и датују се у 6. и са почетак 7. века. Милинковић 2017, 188-189. Познати су и примерци са рановизантијских локалитета 6. века у Ђердапу : Дијана, Хајдучка воденица, Гламија или Ушће Слатинске реке и др. Šrehar 2010, 117-118.

16 Брмболић 1986, 204. Слични примерци са Градине на Јелици припадају хоризонту 6. и почетка 7. века. Милинковић, 109. Наруквице истог типа са кружно исцупаним крајевима са локалитета Дијана на Дунаву се датују у 6. век. Šrehar 2010, 69.

17 Брмболић 1986, 204. Више о овом типу фибула вид. ниже под Градиште у Пајковцу.

18 Брмболић 1986, 205. Сличан косир са локалитета Градина на Јелици датује се у 6. и почетак 7. века. Милинковић 2017, 171. Примерци сарановизантијских локалитета Хајдучка воденица и Дијана на Дунаву припадају, такође, хоризонту 6. и почетка 7. века. Šrehar 2010, 99.

19 Брмболић 1986, 205. Звоно-клепетуша са фрагментованим дршком из Градине на Јелици је датовано у 6. и почетак 7. века. Милинковић 2017, 174.

20 Брмболић 1986, 205. Предмети сличног облика и орнамената са Градине на Јелици су окарактерисани као затварачи торбице и припадају хоризонту 6. и почетка 7. века. Милинковић 2017, 118. Затварачи за торбице са локалитета Дијана, Хајдучка воденица, Доња Буторка и Понтес су пронађени у рановизантијским слојевима 6. и почетка 7. века. Šrehar 2010 : 73-74.

од кости је М. Брмболић определио као дршку ножа, иако је највероватније реч о нешто ширем затварачу торбице. Изгачана горња површина је украшена са четири полукружне траке састављене од низа урезаних кружница, док је у централном њеном делу са седам кругова обликована фигура у форми крста. Веома слични затварачи за торбице са Градине на Јелици се хронолошки датују у 6. и почетак 7.²¹ Скупини предмета израђених од кости припада и примерци дворедних чешљева. Два дела чешља су причвршћена са три гвоздене нитне. Једини украс представљају низови паралелно урезаних линија дуж ивица.²² Један пронађени предмет од кости представља јединствен примерак. Наиме фрагмент кости има јабучасто проширење које је засечено са два паралелна дубока уреза, па је тако формирано шест зубаца равне горње површине. Инструмент је највероватније коришћен за утискивање орнамената на грнчарију пре печења.²³

Од стаклених налаза су најбројнији фрагменти равног прозорског стакла бледозелене и жуте боје са доста мехурића. Деформисани фрагменти овог типа су били најзаступљенији у сонди 6 уз југоисточни бедем утврђења, и припадали су грађевини која је страдала у пожару.²⁴ Посуде направљене од стакла су на локалитету Момчилов град заступљене са неколико примерака чаша и пехара. Чаше су имале кружну стопу и ногу кружног пресека. Сви предмети су израђени од танког стакла и имају благо задебљан обод. На једном фрагменту је очувана дршка на врату посуде. Фрагмент М. Брмболић не опредељује, али је највероватније реч о лампи. Стакло је зелене и бледожуте боје, и садржи ситне мехуриће. Слични примерци чаша, пехара и лампи са локалитета Градина на Јелици се датују у 6. и почетак 7. века.²⁵

21 Брмболић 1986, 205, уп. Милинковић 2017, 119.

22 Брмболић 1986, 205. Слични примерци дворедних чешљева са локалитета Понтес, Хајдучка воденица, Дијана и Михајловац на Дунаву потичу из периода 6. века. Šrehar 2010, 120-122. Неколико чешљева истог облика са Градине на Јелици се сештају у време 6. и почетка 7. века. Милинковић 2017, 116-117.

23 Брмболић 1986, 205.

24 Брмболић 1986, 205. Слични фрагменти прозорског стакла откривени су током археолошких ископавања остатака утврђења Јеринин град у Бранговићу код Ваљева, унутар и око цркве саграђене крајем 5. или почетком 6. века. Пецикоза 2016, 329-332.

25 Брмболић 1986, 205, уп. Милинковић 2017, 157-161.

Свакако најзначајније налазе који нам помажу у прецизном датовању локалитета Момчилов град представљају пронађени комади новца. Један полуфолис Јустинијана I (527-565) од бронзе је пронађен у сонди 1, у фуги унутрашњег лица бедема. Други примерак, представља ранији случајни налаз са истог локалитета, и припада ковању Јустина II (565-574) и Софије.²⁶

Са простора Момчиловог града потичу и два случајно пронађена артефаката који се чувају у Завичајном музеју у Јагодини. Једна фрагментована стрелица облика ластиног репа, тордираног врата и са тулцем за усађивање кружног пресека. Димензије стрелице су 10.3 x 2.6 cm, а пречник отвора тулца 1 cm. Повијен врх копља од гвожђа је облика врбиног листа, и има тулац за насађивање кружног пресека. Димензије су му 51 x 4 cm, а дијаметар отвора тулца 3 cm. Требало би напоменути да С. Ветнић без навођења аналогија, и очигледно погрешно, наведене предмете хронолошки датује у време 14-15. века. Слична стрелица са локалитета Градиште у Љубинцима код Александровца се датује у време 6. века. Налаз стрелице истог типа (7.8 x 2 cm) са Градине на Јелици се хронолошки смешта у 6. и почетак 7. века. Слични врхови копаља са локалитета Ртково-Гламија 1, Дијана и Милутиновац на Дунаву се датују у 6. век.²⁷

Д. Рашковић је сумирао податке прикупљене током археолошких ископавања, и слаже се са М. Брмболићем да се на локалитету Момчилов град налазило значајно рановизантијско утврђење из 6. века.²⁸ Једна од функција утврђеног комплекса Момчиловог града у Поточцу, по мишљењу Д. Рашковића, била је и заштита путне комуникације која је повезивала великоморавску долину са западним странама Јухора, и која је водила ка рановизантијским локалитетима Јеринин град у Драгошевцу и Јеринин град на међи атара Секурича и Беочића.²⁹ Сећање на тај путни правац, који се можда користио и у средњем веку, налазимо у легендама становника подјухорских села, које је забележио С. Мијатовић почетком 20. века.

²⁶ Брмболић 1986, 206.

²⁷ Vetnić 1983, 140-141, уп. Рашковић-Димовски-Црнобрња 2010, 36; Милинковић 2017, 197; Špehar 2010, 127.

²⁸ Рашковић 2000, 12.

²⁹ Рашковић 2009, 32-33; Рашковић-Чађеновић 2010, 27-28.

Сељани су говорили да је : „На врху Ветрње, кажу, била је ветрењача Војводе Момчила, од куда долази и име томе вису, а одмах испод виса су остаци од старог друма Цара Лазара, који је везивао Крушевац с Крагујевцем.“³⁰

Рекогносцирањем почетком априла 2019. године констатовано је утврђење саграђено на заравњеном врху брда Градиште, окруженог са свих страна стрмим падинама, сем на југозападној, где је превојем повезано са висовима подно Великог Ветрена. Део северозападног бедема тврђаве је релативно добро очуван до висине од око 1.5 m, и грађени су од ломљеног и притесаног камена ређаног у неправилне редове, везиваног жућкастим кречни малтером. Спољашње лице зида је било дерсовано беличастим малтером са додатком ситно мрвљене опеке. Са унутрашње стране истог дела бедема запажени су остаци две грађевине откопане током археолошких истраживања у периоду од 1982. до 1984. године. Плато који је окружен одбрамбеним зидовима тврђаве у благом је паду од североистока ка југозападу. На највишој тачки унутрашњег североисточног простора утврђења налази се делимично откопана грађевина са две просторије, чију подницу чине правоугоне опеке. Локално становништво верује да је реч о црквеном објекту. Ова претпоставка се не може одбацити, с обзиром да су цркве биле саставни део рановизантијских и средњовековних утврђења, па је потребно спровести додатна археолошка истраживања, како би се утврдила функција споменуте грађевине. Услед наслојавања и спирања земљишта са виших позиција унутар тврђаве источни и југоисточни делови бедема нису видљиви на површини, већ се само уочавају у конфигурацији терена, осим у мањим партијама насталим археолошким ископавањима и деловањем „трагача за златом“. У југозападном углу, на месту спајања југоисточног и северозападног зида тврђаве констатована је већа количина камена, па се може претпоставити да су то сада једини видљиви остаци куле на том месту. Како је са југозападне стране најлакши приступ утврди, она је, осим кулом, додатно обезбеђена дубоким ровом.

На око 50 m југозападно од утврђења опажена је стеновита окомита литица са видљивим траговима деловања алата, па се може претпоставити да је тај простор

³⁰ Мијатовић 1905, 380.

Јухорске зоре

служио као каменолом градитељима Момчиловог града. Унутар утврђења се и данас налази велики број опека, од којих су поједине танке и украшене што би ишло у прилог могућности да су у питању подне плочице, којима је очигледно било поплочано неко важније здање.

Такође у непосредној близини нађена је и пећ, од које су тренутно видљива само два лучна отвора, а која се налази на десној обали Градишког потока, преко пута утврђења. Димензија опека од које је саграђена је уједначена износи 35 x 26 x 4.5 cm. За сада њена намена се не може у потпуности дефинисати, али судећи да се у оквиру града налази и већи број опека као и остаци грнчарије, сигурно је да је коришћена и за печење керамике. Тек њеним истраживањем моћи ће да се утврди да ли је иста била у употреби можда и у друге сврхе.

Иначе сам град је јако девастиран како услед временских услова тако и услед уобичајне потраге за благом³¹ која се одвија и овде као и на другим локалитетима на територији Србије.

Осим самог града и околних кула стражара које бележи Ј. Мишковић, посебан податак о некрополи доноси Мијатовић. Тако он истиче да је недалеко од утврђења било „старо гробље“, у ком су ископавани „костури нарочито велики“.³² Данас је цео предео урастао у богату вегетацију и налази се испод слоја лишћа и земље. Током овог рекогносцирања тако нису уочене ни куле стражаре нити некропола. Такође у непосредној близини града налазе се и црква св. Архангела Михајла, високо изнад леве обале Великог (Броћанског) потока. Нешто даље лежи и локалитет Црквисте са остацима цркве близу изворишта Црквенског потока, десне притоке Поточке (Велике) реке. На остацима старе цркве саграђен је храм Св. Недеље. Недалеко од цркве је извор, који је локално становништво у другој половини 19. века често посећивало, сматрајући га лековитим, и чија вода помаже излечењу од грознице.³³

На крају треба рећи и да је за сам град везано више локалних легенди. По локалној традицији утврђење је саградио

31 Локално становништво је веровало да је код мале капије закопано велико благо, које се може наћи само са првим сунчевим зрацима на Спасов дан. Мишковић 1885, 131-132; Каниц 1989, 296.

32 Мијатовић 1905, 380. Вид. и изнад.

33 Мишковић 1885, 194. О црквама вид. рад Н. Ђокић, С. Митровић у овој свесци.

војвода Момчило³⁴, као и придворну цркву јужно од остатака града, коју су болесници посећивали недељом.³⁵ Такође град се доводи у везу и са смрћу Момчила, а сачуване су две различите варијанте. Према првој његов крвник је краљ Вукашин, који га је према једној варијанти убио долазећи путем од Црквине, у другој је то учинио на путу за Љубостињу.³⁶ Што се тиче друге верзије Момчила су убили Турци, који су га напали док је са својим војницима ловио рибу у Обрешкој Бари. Момчило се са својим одредом повукао ка утврђењу, али Турци су већ били освојили град. Бројчано надмоћнија турска војска је, уз велике губитке, савладала остатке Момчилове посаде. Војводу су сустигли и исекли на комаде на месту данашњег села Поточца. По потоку којем је текла људска крв и само село је добило назив.³⁷ Народна традиција сачувала је и име мајстора. Тако се као његов градитељ помиње Спасоје Србар из Поточца, према Мишковићу, односно Станоје Србар код Каница.³⁸ Коначно традиција бележи да су се у околини налазили и рудници кнеза Лазара, у везу са којим доводи и налазе шљаке на самом граду.³⁹

Сумирајући досадашња знања о Момчиловом граду, мора се истаћи да без обзира на саме археолошке налазе који поуздано упућују да је град живео у 6. веку, као и да је делимично горео, јака традиција која га доводи у везу са 14. веком, и временом војводе Момчила, краља Вукашина и кнеза Лазара, наводи на могућност да је можда секундарно у неком моменту и коришћен и касније, можда чак и као рефугијум пред Турцима. Такође без детаљног хемијског испитивања кречног малтера не може се априори тврдити да је исти преостао из 6. века. Коначно у будућим истраживањима исти би било неопходно и детаљније систематски сондирати, као и обрадити некрополу ако се њени остаци могу идентификовати.

34 Назив Момчилов град, који носи више локалитета на Балкану може се везати за Момчила Дена, родопског великаша који је живео у првој половини 14. века. Његово име ушло је у народну традицију и епску поезију, одакле је вероватно и уврштен у Илирски грбовник. Рудић 2006, 132-133. О топониму Момчилов град детаљније: Карановић 1940, 69-75.

35 Мијатовић 1905, 380.

36 Мишковић 1885, 131-132, уп. Каниц 1989, 296.

37 Мијатовић 1905, 380.

38 Мишковић 1885, 131-132; Каниц 1989, 296.

39 Мишковић 1885, 131-132.

Градиште у Пајковцу

Остаци утврђењана локалитету названом Градиште смештени су на истоименом купастомврху (583 m), позиционираном на тремеђи атара села Пајковаца, Орашја и Избенице, у јужном делу планине Јухор, на око 15 км западно од Варварина. Локалитет (43.773 N, 21.227 E) данас захвата парцелебр. 558/2 и 559, које су у власништву ЈП „Србијашуме“, и припадају катастарској општини Избеница.⁴⁰ Западне и јужне падине Градишта се стрмо спуштају ка изворишним делу тока Амбаришког потока, леве притоке Каленићке реке. На источној страније Избеничка река, која је у свом горњем делу тока издубила својеврсну клисуру. Приступ утврђењу могућ је само са северне стране, дуж нешто блаже падине, која се превојем Церовик спаја са јухорским залеђем.⁴¹

Прве податке о постојању остатака овог утврђења доноси Милан Ђ. Милићевић који исто лоцира у атару села Пајковца. Он указује на постојање старе „градине“ на Јухору, јужно од Јагодине, поред Девојачке Стене. Утврђење је по народној легенди саградила проклета Јерина. На локалитету је пронађен „један красан буздован с 18 пера“, који је Милићевић предао Народном музеју у Београду.⁴²

Јован Мишковић „развалине старог града“, који носи назив Градиште, убицира на једној чукари изнад Девојачке стене,⁴³ на граници атара села Пајковац и Орашје.⁴⁴ Тодор Бушетић остатака утврђења Градишта смешта у атар села Секурича. Локалитет је прецизно лоциран на 30 m удаљености од Девојачке Стене. Утврђење је

40 Национална инфраструктура геопросторних података (НИГП), Републички геодетски завод : <https://a3.geosrbija.rs/>

41 Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić).

42 Милићевић 1876, 180.

43 Топоним Девојачка Стена се односи на карактеристичну геолошку формацију на једној од јужних падина планине Јухора. Исту Ј. Мишковић лоцира изнад села Избенице и описује је као камени одсек релативне висине од 20 m. Локално становништво је приповедало легенду по којој је нека девојка, бежећи од Турака, скочила са стене да не би допала у њихове руке и на тај начин укаљала своју част, тражећи у смрти избалење. У знак сећања на тај догађај велики камени одсек је добио назив Девојачка стена (Мишковић 1885, 53-54). Овај назив је иначе веома раширен на територији не само Србије, већ и Црне Горе и Бугарске.

44 Мишковић 1885, 49.

заузимало простор од 1 h. Између Девојачке Стене и Градишта је пролазио стари пут „којим се ишло из Левча на Варваринско поље у бој“.⁴⁵

Феликс Каниц, крајем 19. века, путујући возом од Београда до Ниша само узгред спомиње постојање римских и средњовековних градова на стрмим падинама Јухора, за које се везују бројне народне легенде.⁴⁶ Испод Јаворице, једног од врхова Јухора, на Девојачкој Стени, бележи се „једна стара грађевина“, чије подизање народ везује за деспотицу Јерину.⁴⁷

Станоје Мијатовић синтетизира дотадашња сазнања о утврђењима у области Темнића и запажа да су углавном грађена на стрмим узвишењима, осим тврђаве у селу Маскаре. „Градови и градићи“ су захватили малу површину од око 1 h. Град на Јухору код Девојачке стене, недалеко од Избенице је имао квадратну основу, са бедемима од 100 m дужине. Утврђења су зидана каменом вађеним и доношеним из ближе околине. Од покретних археолошких артефаката наводе се : стари (најчешће римски) новац, оружје (мачеви, буздовани, врхови стрела), алат од гвожђа (мотике, косе), функционални делови одеће и опреме (мамузе) и „друга гвожђурија“. Поред тога, и на Јухору под Ветрњом (Велики Ветрен) су се почетком 20. века уочавали трагови старог друма „Цара“ Лазара, а који је повезивао Крушевац са Крагујевцем.⁴⁸

Александар Дероко спомиње тврђаву Бачина, на 4 km западно од Варварина (Дероко 1950 : 102). Међутим, како утврђење у Бачини не постоји, свакако се под њим подразумевају остаци утврђеног комплекса код Девојачке Стене.⁴⁹ Археолошким рекогносцирањем области Јухора, јужних делова Кучаја и источног обода Гледићких планина, спроведеним од стране Завичајног музеја у Јагодини у периоду од 1978. до 1984. године, евидентирано је петнаест утврђења. У извештају са рекогносцирања локалитет

45 Бушетић 1903, 498

46 Каниц 1989, 549

47 Каниц 1989, 296

48 Мијатовић 1905, 272-273, 361.

49 Главни разлог који је навео А. Дерока да забележи постојање тврђаве у Бачини је проналазак оставе сребрних гривни у неком „средњовековном граду“ на Јухору током друге половине 19. века. Налаз је у евиденцији Народног музеја у Београду погрешно лоциран у атар села Бачине, иако највероватније потиче са Градишта код Девојачке Стене. Рашковић 2000, 12.

Јухорске зоре

Градиште код Девојачке Стене се смешта у атар села Секурич. Утврђење је захватало плато елипсастиг облика, приступачан само са северне стране. На осталим странама су се налазиле стрме падине. Запажени су делимично очувани делови северозападног бедема утврђења, који су били грађени од цепаног и ломљеног камена везаног кречним малтером. На површини локалитета су прикупљени фрагменти керамике хронолошки опредељени у 6. век, као и један примерак новца византијског цара Јустина II (565-574).⁵⁰

Рекогносцирање атара села Пајковац спровела је и екипа Народног музеја из Крушевца на челу са Душаном Рашковићем марта 2000. године, када су на узвишењу Градиште констатовани остаци утврђења основе у облику издуженог правоугаоника са странама 100 x 80 m. На једном крају тврђаве се налазила кула, уз коју је претпостављено постојање градске капије⁵¹. Приступ утврђењу је био додатно обезбеђен ровом. Градиште је имало добру визуалну контролу дела долине Велике Мораве на истоку, као и већег дела Левча дуж тока Каленићке реке. На површини терена нису констатовани покретни археолошки артефакти, са изузетком фрагмента наруквице од стаклене пасте, пронађеног код претпостављеног главног улаза. Једна од функција утврђења на Градишту је била заштита планинске путне комуникације која је водила од великоморавске долине, покрај цркве Св. Јована у Орашју и Девојачке Стене на Јухору до тврђаве у Секуричу и даље ка Левчу. Могуће је постојање још једног планинског пута који се пео долином Избеничке реке ка Градишту у Пајковцу и водио даље на запад ка Градишту у Опарићу. На основу случајних налаза и општих карактеристика локалитета подизање тврђаве Градиште се смешта удругу половину 4. или 5. век.⁵²

Почетком априла 2019. године извршено је додатно рекогносцирање области јужног Јухора, када су констатовани остаци утврђења на локалитету Градиште у атару села Пајковац. Траса бедема тврђаве прати конфигурацију терена и обухвата заравњени плато на самом врху Градишта. Приступ је био могућ само са северне стране, на којој се, судећи по већој количини расутог камена,

налазила једна кула у функцији заштите главног улаза. Приступ утврђењу је додатно заштићен сувим шанцем. На осталим странама брда су стрме и неприступачне падине. Евидентиран је један део очуваног северозападног бедема, који је изграђен од квалитетно тесаног и ломљеног камена, везаног кречним малтером. По површини терена се спорадично уочавају фрагменти лепа и опеке, што сведочи о постојању грађевина унутар утврђеног комплекса. Примећује се да је леп изразито црвене боје, настале излагањем високој температури, па се може претпоставити да је утврђење страдало у неком великом пожару. Распоред објеката унутар тврђаве на Градишту се не може испратити, због велике количине шута, али и због тога што је читав простор локалитета урастао у готово непроходну шуму глога и трњине. Утврђење има изузетну визуалну контролу долине Велике Мораве у реону од Појата до Поповца на истоку, као и долине Каленићке реке на југозападу. Требало би, такође, истаћи да су приступачни делови локалитета изложени илегалним ископавањима „трагача за благо“, што доводи до његовог додатног девастирања.

Већи број случајних покретних налаза (накит, оруђе и оружје) са Градишта у Пајковцу доспео је у Народни музеј у Крушевцу путем откупа 2007. године.⁵³

У скупини откупљених налаза свакако су најзначајније четири фибуле које припадају различитим типовима. Гвозденалучна фибула са посувраћеном правоугаоном стопом и намотајем, која је делимично фрагментована, јер јој недостаје део игле, има дужину од 6.3 cm.⁵⁴ Друга фибула припада истом типу, нема очувану иглу, и дужине је 5.9 cm. Трећа лучна фибула са посувраћеном правоугаоном стопом и намотајем је такође од гвозђа и недостаје јој игла за причвршћивање. Дужина фибуле је 6.2 cm.⁵⁵

53 Рашковић 2009, 18; Рашковић-Чађеновић 2010, 15.

54 Рашковић 2015, 322.

55 Рашковић - Тошић 2009, 75. На основу типологизације Софије Петковић ове фибуле припадају типу 35 А, тј. лучним фибулама са посувраћеном правоугаоном стопом. Варијанта А има опругу са 5 до 12 навоја са унутрашњом тетивом. Лук им је полукружног, ромбоидног или троугаоног пресека. Стопа је посувраћена и правоугаона, и везана за лук са два до четири навоја. Израђиване су од бронзе, а ретко од гвозђа. Димензије им се крећу од 4 до око 7 cm. Фибуле варијанте А редак су налаз у провинцијама на тлу Србије, и представљају „варварски“ импорт

50 Брмболић 2003, 281, 286-287.

51 У раду се не наводи тачна позиција куле и сувог шанца, као ни њихов облик.

52 Рашковић-Тошић 2009, 70-71

Са Градишта у Пајковцу потиче и један примерак фрагментоване фибуле од гвожђа са ливеним луком правоугаоног пресека, без сачуване игле и њеног држача. Стопа јој је кратка, правоугаона и повијена на горе, са крајем који је спирално увијен. Дужина фибуле је 5.4 cm.⁵⁶

Међу покретним археолошким налазима, који се сврставају у групу функционалних делова одеће, спадају и неколико типова бронзаних копчи које се оквирно могу датovati у рановизантијски период. Првој групи припада једна фрагментована овална копча којој недостаје трн. Предмети оваквог типа су током 6. и 7. века могли бити у употреби и код германских племена. Копче су поседовале најчешће седласт или штитасто обликован трн. Будући да у овом случају располажемо са фрагментованим предметима, крајњи закључци о етничкој припадности носиоца се морају узети са великом дозом резерве.⁵⁷

и везује се за културу Черњахов-Синтана де Муреш. Највећи број ових фибула се хронолошки датује у период од друге половине 3. до друге трећине 4. века. Један гвоздени примерак из гроба са некрополе Виминацијум – Пејине припада хоризонту 4. века. Друга гвоздена фибула са правоугаоном посувраћеном стопом нађена је у кули 19 у Ромулијани и датована је у средину 5. века. Фибуле од гвожђа из Виминацијума и Ромулијане етнички су дефинисане као готске. Petković 2010, 309-311.

56 Рашковић-Тошић 2009, 75-76. Софија Петковић сврстава ову врсту фибула у. Наведени тип са у старијој литератури среће под називом *Viminacium-Novae*. Фибуле тип 37 варијанта Б су биле у употреби углавном у зони Дунавског лимеса, у провинцијама : *Pannonia Prima, Pannonia Secunda, Moesia Prima, Moesia Secunda* и *Dacia Ripensis*. Хронолошки се опредељују у период од друге половине 4. до прве половине 6. века. Веома су редак налаз на просторима северно од реке Дунава, али су бројне у области северног Кавказа, нарочито у Северној Осетији, где се јављају у једном дужем временском периоду од 4. до 9. века, а везују се за Алане, народ индо-иранског порекла. Највероватније су лучне фибуле са правоугаоним држачем игле и спирално увијеним крајем стопе доспеле на просторе Балкана у време сеобе Алана из њихове постојбине на Кавказу у другој половини 4. века. Фибуле типа 37 Б су пронађене током археолошких ископавања некропола Кормадин код Јакова и Бурдељ у зони Виминацијума, и хронолошки се датују у другу половину 5. или сам почетак 6. века. Налаз сличних фибула у Ромулијани је припадао хоризонту краја 4. и почетка 5. века. Важно је напоменути да су фибуле типа 37 Б најчешће пронађене у женским гробовима. Petković 2010, 322-325.

57 Рашковић-Тошић 2009, 75. Примерци који су обликом слични копчама са локалитета Градиште јављају сена археолошким локалитетима у Прахову (*Aquis*) и Салони, и датују се у 6. век. Једна бронзана овална копча са рановизантијског налазишта

Првој групи би могла припадати и овална копча са плочасто обликованим крајем на ком се налази кружни отвор. Једна овална копча има нешто ужи плочасти завршетак и кружну перфорацију.⁵⁸

Другој групи функционалних делова одеће припадају две четвороугаоне фрагментоване копче без очуваног трна. Једна копча има нешто задебљанију задњу страну.⁵⁹

Градиште у Пајковцу је место налаза десет стрелица различитих облика и величине. Првој групи припадају две тробридне стрелице са фрагментованим трном за усађивање.⁶⁰ Другој групи припада једна делтоидна гвоздена стрелица са очуваним трном за усађивање.⁶¹ У трећу групу би се могле сврстати две делтоидне стрелице са дужим тулцем за усађивање.⁶² У четвртој групи би припадале три стрелице облика пробојца са нешто ширим тулцем и шпицастим врхом кружног пресека.⁶³

Једна фрагментована стрелица са Градишта у Пајковцу се може сврстати у варијанту облика „ластиног репа“, са тулцем за усађивање.⁶⁴ Издужена листолика

Халмирис (Румунија) се хронолошки смешта у период 5-6. века. Nutu 2011, 183.

58 Рашковић-Тошић 2009, 84.

59 Рашковић-Тошић 2009, 75. У потпуности очувана копча из Војке има пређицу сличног облика и потиче из 6. века. Dimitrijević i dr. 1962, 98. Пређица сличне форме са гепидске некрополе на локалитету Кормадин у Јакову је такође датована у прву половину 6. века. Ivanišević-Kazanski 2014, 145-146.

60 Рашковић-Тошић 2009, 75. Тробридне стрелице су често налази са аварских некропола у Карпатском басену и хронолошки се датују у време 6. и 7. век. Csiky 2011, 17. Тробридне стрелице пронађене током археолошких истраживања Салдума на Дунаву се временски опредељене у 6. век и везују се за Аваре. Jeremić 2009, 162.

61 Рашковић-Тошић 2009, 75. Налази овог типа стрелица са локалитета Понтес на Дунаву и Мокрањске стене код Неготина се хронолошки смештају у крај 6. и почетак 7. века. Špehar 2010 : 129.

62 Рашковић-Томић 2009, 75. Аналогије за овај тип проналазимо на рановизантијским локалитетима Инвилито Иблиго, на виминацијумским некрополама из доба Сеобе народа и на Царичином Граду, и све стрелице припадају хоризонту од 5. до 7. века. Špehar 2010, 131.

63 Рашковић-Томић 2009, 75. Налази стрелица овог типа са локалитета Царичин Град припадају периоду 6. века. Špehar 2010, 131.

64 Рашковић-Томић 2009, 75. Током археолошких истраживања аварских некропола у Карпатском басену пронађен је велики број примерака овог типа и хронолошки се датују у време 6. и 7. века. Dobos 2015, 69.

Јухорске зоре

стрелица са тулцем за усађивање по својом карактеристикам је најближа примерцима пронађеним током археолошких ископавања некропола из периода Сеобе народа у ареалу Виминачијума. Овај тип стрелица се оквирно хронолошки датује у раздобље 6. и почетка 7. века.⁶⁵

Покретни археолошки налази сведоче о животу на Градишту у периоду од 4. до 6. века. Разлога за градњу овог утврђења у 4. века свакако је било неколико.

По типологизацији утврђења, које доноси Р. Арсић, Градиште у атару Пајковца би могло припадати касноантичком периоду и категорији *statio* тј. путној станици. Фортификације овог типа обично су заузеле простор од 0.3 до 0.6 h, а ређе око 1 h, и у њима је могла бити смештена посада од 10 до 30 људи. Путне станице су биле лоциране на стратегијским тачкама дуж комуникацијских праваца, на прелазима или у кланцима. У брдско-планинским крајевима се срећу на надморској висини од 180 до 900 m. Једна од битних функција им је била заштита рудника, као и транспорт и прерада руде, и њено складиштење. Грађене су од камена, а ређе уз употребу опеке. Фортификације типа *stationa* јачешће су имале једну до две куле и обзиђе, а основа је била правоугаона или кружна. Време градње наведених утврђења се, на основу пронађених покретних археолошких артефаката, смешта у 3. и 4. век. Битан разлог за њихово подизање је била унутрашња несигурност на просторима Римског царства, проузрокована појавом великог броја пљачкашких и разбојничких дружина (*latrones*), али и варварски упади преко лимеса.⁶⁶

Забележено је значајно присуство разбојника (*latrones*) током касноантичког периода у провинцији Дарданији (*Dardania*),⁶⁷ непосредно на југу и југоистоку од Мезије Прве (*Moesia Prima*), на чијој територији је било утврђење Градиште у Пајковцу.⁶⁸ Пљачкаши, познати и као *latrones Dardaniae*, су често, током друге половине 3. века, нападали трговачке караване, али и пољопривредна имања у близини утврђених путних станица.⁶⁹

65 Рашковић-Тошић 2009, 75. Уп. Bugarski-Ivanišević 2018, 304-305

66 Арсић 2011, 68-70, 71-74.

67 Petrović 200, 12.

68 Марић 2017, 285.

69 Petrović 2007, 12.

Судећи на основу географског положаја главна функција утврђења на локалитету Градиште у Пајковцу била је контрола великоморавске долине на простору између Појата и Поповца на истоку, као и дела средњег тока Каленићке реке ка југозападу и западу. Једна трансверзална путна комуникација је водила из великоморавске долине уз Избеничку реку или поред цркве Св. Јована у Орашју, пењући се уз падине Јухора пролазила је поред Градишта код Девојачке Стене испуштала се ка утврђењима у Секуричу и Опарићу.

Једна од функција утврђења на Градишту је свакако била и заштита рударских и металуршких активности на планини Јухору, о чему сведочи очувана топономастика (Рудиште, Топлик, Платински поток, Шљакиште).⁷⁰

Престанак живљења на локалитету могао би се на основу случајно пронађених археолошких артефаката везати за крај 4. века, и вероватно је у директој вези са аланско-готским пустошењима балканских провинција римске империје. Наиме, 376. године долази до инвазије Хуна на територију Алана и једног дела готских племена северно од доњег тока Дунава, што је проузроковало ланчану реакцију. Огранци Гота, Тервинги (*Tervingi*) и Греутунги (*Greuthungi*), али и један део Алана прелазе на десну обалу Дунава и насељавају се око Марсианопоља. Услед лошег односа источноримских власти са новопридошлим Готима и Аланима долази до побуне, која је кулминирала битком код Хадријанопоља 9. августа 378. године, која је представљала велику готско-аланску победу, у којој је и сам император Валенс (364-378) погинуо.⁷¹ Након победе је већина Гота, којима су се придружили Алани и Хуни, кренула у пустошење балканских провинција царства. Теодосије I (379-395) је 379. године организовао контранапад из свог центра у Солуну (*Thessalonica*), и том приликом су Готи и Алани протерани из долине Вардара, Дарданије и једног дела Мезије Прве.⁷² Њихова пустошења археолошки су потврђена и на простору данашње Србије, на локалитетима : Салдум на Дунаву⁷³ и Зидинац у атару села Добре.⁷⁴

С друге пак стране, присуство

70 Брмболић 2003, 290.

71 Atkinson 2018, 8-11.

72 Mocsy 1974, 340-341.

73 Jeremić 2009, 11, 225.

74 Јеремић 2013, 198.

функционалних делова одеће, а пре свега фибула, које би се могле етнички одредити као аланска, и које су биле саставни део ношње припадница женског пола, наше размишљање може одвести у два правца. Први је да су и жене учествовале у војним походима, а други, који нам се чини вероватнијим, да је део Алана, који су били изузетни коњаници, у другој половини 4. века чинио део посаде утврђења на Јухору.

Присуство Алана, који су чинили елитне коњичке јединице, посведочен је и у писаним изворима из периода владавине цара Грацијана (367-383), када су се борили и против својих сународника.⁷⁵

На касноантичким локалитетима широм Крушевачке котлине и на њеним брдско-планинским ободима се уочава један временски хијатус након осме деценије 4. века. Археолошка ископавања на Конопљари у Читлику (општина Крушевац) током 90-их година 20. века сведоче о паљењу касноантичком насеља, које је временски прецизно датовано примерцима новца цара Валенса пронађеном у лепу једне куће. На Конопљари је откривена велика остава новца која из периода између 365. и 375. године. Остава новца истог временског оквира је откопана и на локалитету у селу Вратари, у области Левча.⁷⁶ На утврђењу Градац у атару Риђевштице, на територији општине Трстеник, јужно од Западне Мораве, такође долази до престанка живљења у периоду након средине друге половине 4. века.⁷⁷

Током прве половине 6. века, у доба цара Јустинијана I (527-565), обнављају се утврђења широм Царства.⁷⁸ О животу на локалитету Градиште у Пајковцу током 6. и на почетку 7. века сведоче случајно откривени покретни археолошки налази.

На могуће присуству Германа, као помоћних војних одреда, у утврђењу Градиште, током рановизантијског периода, указују налази копчи.

Коначни престанак живљења у утврђењу у Пајковцу може се везати за крај 6. или почетак 7. века, када долази до продора Авара и Словена на простор јужно од Дунава и Саве,⁷⁹ што је археолошки

75 Wachrach 1973, 28.

76 Рашковић-Тошић 2009, 70.

77 Видети рад Д. Радисављевића о утврђењу Градац у Риђевштици у овој свесци.

78 Бугарски-Радишић 2016, 91-92.

79 Рашковић-Тошић 2009, 77.

евидентирано страдањем утврђених насеља на територији читавог северног Илирика.

Наше претпоставке о времену градње, разарања и напуштања утврђења Градишта у Пајковцу, изнете у овом раду, могу потврдити само нека будућа систематска археолошка ископавања локалитета.

Јеринин град у Секуричу-Беочићу

Остаци утврђења Јеринин град⁸⁰ (Градац) су смештени на једној планинској греди (373 m), која је дубоко увучена у западно побрђе Јухора. Терен се ка истоку постепено уздиже и превојем је везан за врха Градска коса (570 m). Локалитет захвата парцелу бр. 731, у поседу ЈП „Србијашуме“, а на територији катастарске општине Секурич (43.814 N, 21.214 E).⁸¹ На северној и јужној страни се стрме падине спуштају ка Градском потоку и реци Великој Грачи. Виши делови западне падине су у нешто блажем паду, и на њој је запажено пет вештачки обликованих каскада. Даље на западу литице се окомито завршавају на ушћу Градског потока у Велику Грачу.⁸²

Прве податке о постојању Јерининог града на размеђу Беочина (Беочића) и Секурича налазимо код Ј. Мишковића, који наводи да се у осојној страни Градске косе, источно од селаналазе остаци „некаква зида-града“.⁸³

Т. Бушетић, учитељ из Пољне, даје шутири опис града којисмешта на једну висораван. Утврђење је имало кружни облик, и зидови очуване до 1.5 m висине, а широке до 1 m.⁸⁴

Првиликом археолошког рекогно-сцирања планине Јухора спроведеног у периоду од 1981. до 1984. године од стране стручњака из Завичајног музеја у Јагодини евидентирано је шест утврђења. На граници атара села Беочић и Секурич, на потесу Јеринин град, су констатовани остаци утврђења смештеног на „заравни језичастог

80 Име Јеринин град уобичајно је у топонимији. Почевши од повезивања легенде за зидање Смедерева и кулука ради подизања истог, мотив се јавља и у локалу, обично у вези утврда на тешко доступном месту. Nikolić 2008, 264-269.

81 Национална инфраструктура геопросторних података (НИГП), Републички геодетски завод: <https://a3.geosrbija.rs/>

82 Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić), 1:25000..

83 Мишковић 1885, 49.

84 Бушетић 1903, 498.

Јухорске зоре

облика“. Најбоље су били очувани јужни и југозападни бедеми тврђаве, сазидани ломљеним и цепаним каменом везаним кречним малтером. Првобитно утврђење јесудећи по налазима керамике,⁸⁵ засновано у периоду 1-2. века. Фрагменти грнчарије, такође, указују на обнову и живот у утврђењу током 6. века.⁸⁶

Током априла 2019. године извршено је ирекогносцирање локалитета Јеринин град на граници сеоских атара Беочића и Секурича. Локалитет је данас обрастао у ретку шуму храста и букве. Утврђење је издуженог елипсоидног облика, па његови бедеми прате конфигурацију терена. На северној и јужној страни се налазе веома стрме падине. Са западне стране, преко пет вештачки створених тераса, терен се у нешто блажем паду спушта ка ушћу Градског потока у реку Велику Грачу. Источна, лако проступачна, страна је превојем повезана са доминантнијим узвишењем Градска коса (570 m). Главни улаз се вероватно налазио на источној ужој страни утврђења, и био је заштићен, судећи по већој количини камена, једном кулом. Испред куле је био прокопанров, који је имао додатну заштитну улогу. На западном крају утврђења се запајају остаци још једне куле, која је се констатује у конфигурацији терена. Јужни бедем тврђаве, као и већи део западног, су уништени радом булдожера, током просецања шумског пута. Северни зид, ширине око 1.30 m, се може пратити у конфигурацији терена у дужину од око 50 m. Бедеми тврђаве су саграђени од квалитетно и прецизно тесаног и ломљеног камена, везаног беличастим кречним малтером. Пет каскада, које се од западне куле и бедема спуштају ка ушћу Градског потока и Велике Граче, вештачки су створени заравњавањем терена, и својим ободом прате његову конфигурацију. Током рекогносцирања локалитета нису уочени никакви покретни археолошки артефакти. На неколико места унутар утврђеног простора, а нарочито у његовом источном делу, могле су се уочити ископи, настали илегалним копањем „трагача за благом“.

Са локалитета Јеринин град у Секуричу потичу случајни налази копаља и секира, доспели путем поклона у Завичајни музеј у Јагодини. Један врх копља има облик

85 Основне карактеристике керамике, и ближи опис, није достављен. Брмболић 2003, 286.

86 Брмболић 2003, 284, 286.

четворостране издужене пирамиде са тулцем кружног пресека. Величине је 17.5 x 4.5 cm, са промером отвора тулца 2 cm. Предмет је оквирно датован у период од 12. до 14. века. Други врх копља има четири моделована ребра постављена унакрсно. Димензије су му 32 x 3.5 cm, а дијаметар отвора тулца 3.5 cm. Копље је датовано у 15. век.⁸⁷

Другу скупину покретних археолошких артефаката са истог локалитета чине четири секире. Једна секира има издужено трапезоидно сечиво са закривљеном ивицом оштрице и троугаоним крилцима са обе стране главе. Величине је 18 x 4.5 cm, са пречником отвора за држалицу од 3.5 cm. Друга је секира истог типа, али јој је сечивоповијено. Димензије су јој 18 x 4 cm, а пречник отвора 2.6 cm.⁸⁸

Трећа секира има сечиво које је постављено под правим углом у односу на врат. Глава јој је четвороугаоног пресека и има алку за причвршћивање. Димензије су јој 20.8 x 15 cm, а отвор врата 7.8 x 1.8 cm.⁸⁹

Четврта секира има закривљено сечиво облика полумесеца и троугаона крилца на глави облика чекића. Величине је 16 x 16 cm, а отвор за дршку пречника 3 cm.⁹⁰

На основу досадашњих извештаја и прикупљених налаза, можемо са одређеном резервом претпоставити да је утврђење Јеринин град формирано током 1. или 2. века. Вештачки створене каскаде, на западној

87 Vetnić 1983, 140.

88 Vetnić 1983 : 141. Овај тип секире, који се може сврстати у алат за обраду дрвета, се јавља у дужем временском периоду од 3. до 6. века на простору читаве Србије (локалитети : Ушће Слатинске реке, Хајдучка воденица, Михајловац, Дијана, Царичин Град). Šrehar 2010, 100-101. Две секире сличног облика са локалитета Салдум на Дунаву прецизно су датоване пронађеним новцем Валентинијана I (364-375) и Грацијана (367-383). Jeremić 2009, 169. У широј околини Јерининог града у Секуричу, секире истог типа су случајно пронађене на локалитетима Ђерђелинска река у Маренову и Градиште у Кукљину, али и током археолошког ископавања Конопљаре у Читлуку, и хронолошки се датују у период 5-6. века. Рашковић 1996, 91-92.

89 Vetnić 1983, 141. Једна секира овог типа, која је била саставни део велике оставе металних предмета из села Бровић код Обреновца, датована је пронађеним новцем у крај 3. и прву половину 4. века. Бојовић 1979, 188.

90 Vetnić 1983, 142. Секира истог типа је била саставни део велике оставе металних предмета пронађених недалеко од манастира Сестрољина, код села Пољане, и датована је у крај 4. и прву половину 5. века. Шпехар-Јацановић 2015, 298.

паддини локалитета, и поред изостанка покретних археолошких артефаката, указују на могуће постојање утврде градинског типа из периода старијег гвозденог доба. Пронађени фрагменти керамике, која није ближе описана, указују да је живот у Јеринином граду текао и током 6. века, у време велике обнове и зидања нових утврђења током владавине Јустинијана I (527-565). Случајни налази копаља и секира сведоче о присуству војне посаде у утврђењу током периода од 4 до краја 6. века.

Постоји свакако неколико разлога за подизање утврђења на граници беочићког и секуричког атара, дубоко увученог у западно побрђе Јухора. Пишући о утврђењу Градиште у Пајковца указали смо на постојање путне комуникације за коју се разложно може претпоставити да је била у употреби још од периода касне антике, а која је повезивала великоморавску долину на истоку и област Левча на западу. Једна од улога утврђења образованог изнад ушћа Градског потока у Велику Грачу је била заштита једног сегмента споменутог путног правца. Међутим, ово вероватно није била и његова једина функција, јер је само утврђење, смештено на ниској планинској греди (373 m), заклоњено са севера, истока и југа доста вишим врховима Јухора. На истоку лежи Градска коса (570 m), на југу Јелењак (528 m), а на северу врх (466 m) између потеса Гумништа и Церовика. Јеринин град је самим тим имао изузетно слабу визуалну контролу свог окружења, и то искључиво ближег простора ка западу, дуж дела тока реке Велике Граче.

Други, вероватни разлог градње утврђеног комплекса Јерининог града је била контрола рударских и металуршких активности у његовој близини. Простор Јухора је, са становишта металуршке производње од антике до пуног средњег века, имао богата лежишта руда гвожђа, пирита и бакра.⁹¹

Недалеко од Јерининог града је почетком 80-их година 20. века случајно пронађена велика металуршка пећ за прераду руде гвожђа.⁹² Присуство пећи директно имплицира важност утврђеног комплекса у заштити рударско-металуршких активности у непосредном окружењу.

Пошто до сада нису спроведена археолошка истраживања локалитета Јеринин

град остајемо ускраћени за дефинисање његове прецизније стратиграфије и хронологије изградње и рушења. Велику претњу за наведени локалитет, као и друге у реону Јухора, представљају илегална ископавања „трагача за благом“, али и неодговорно просецање шумских путева, којим је већ добрим делом уништен јужни и западни бедем утврђења на размеђу Беочића и Секурича.

Некропола Дрењак, Секурич

Осим поменутих утврђења, како је изнад и напоменуто екипа је рекогносцирала и неколико некропола, међу којима две нису биле познате широј јавности до сада. Ако је о њима и некада писано, питање је да ли су и како уведене, те под којим именом. У питању су некропола на потесу Дрењак у атару Секурича и некропола у Брајновцу. На обе нас је упутио Веселин Миљковић, становник Брајновца.

На потесу Дрењак (245 m), југозападно од центра села Секурич, а западно од засеока Старо Село и десно од пута према Белушићу налази се средњовековна некропола. Заузима површину од око 26 ари, и простире се на катастарској парцели бр. 4804/2 у власништву Јаковљевић Мирјане (43.797 N, 21.161 E). Северозападно од локалитета, на око 300 m, протиче Жупањевачка река.⁹³

Парцела на којој је смештена некропола се налази у равници и под ливадам је. Током рекогносцирања констатована су у источном делу локалитета два сачувана надгробника облика положене плоче. Ни на једном од њих не запажају се натписи или неке урезане или уклесане представе.

Један надгробник је облика правоугаоне положене плоче правилно истесане окомите јужне ивице и равне горње површине. Северни и западни део гробног белега је утонуо у земљу, па се не може сагледати у потпуности. Источна половина горњег дела надгробника је оштећена. Дужина надгробног белега износи 106 cm, ширина 60 cm и висина 17 cm. Оријентисан је југозапад-североисток, што је вероватно последица њеног померања са првобитне локације.

Други надгробник је аморфна и грубо обрађена издужена положена плоча, правилно постављена по оси запад-исток.

91 Vetnić 1983, 155.

92 Vetnić 1983, 155.

93 Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić); <https://a3.geosrbija.rs/>.

Јухорске зоре

Надгробник се постепано сужава од запада ка истоку и оштећен је у централном делу горње површине. Дужине је 161 cm, док му је ширина у западном делу 73 cm, а у источном 51 cm. Уочљива висина је приближно 16 cm. Примећује се да су око надгробне аморфне плоче у скорије време вршена ископавања, вероватно од стране „трагача за благом“.

Аморфне положене камене плоче се јављају врло рано на средњовековним некрополама Србије. Њихово постојање, са незнатним одступањима у облицима, се запажа на некрополама западне Србије у широком хронолошком распону од 13. до 17. века. Аморфни положени надгробници се везују за најстарија гробна обележја, али и за нешто доцније сиромашније средине средњег века.⁹⁴ На некрополама у области Раса јављају се крајем 13. и почетком 14. века, и такође представљају најстарије гробне белеге. На оним са очуваним првобитним распоредом надгробника, као у Балетићу, Грубетићу, Доњим Штитарима и Попама, ове плоче заузимају језгра средњовековних гробаља, као и прве низове око цркава, црквина или заветина. Оваква запажања поткрепљују и археолошка истраживања некрополе на локалитету Црквина у околини Тутина, која су потврдила да најстарије гробове, непосредно уз сакрални објекат, са краја 13. и из прве деценије 14. века покривају аморфне камене плоче.⁹⁵ Аморфне делимично обрађене плоче од шкриљца су обележавале и неке од гробова на некрополи око цркве манастира Велуће, на основу пронађених археолошких артефаката датоване у крај 14. и прву половину 15. века.⁹⁶

У области Раса јавља се и низ некропола на којима се јављају плоче овог типа чији примерци прелазе и 2 m дужине и око 40 cm дебљине: гробље у селу Грубетиће, Латинско гробље у Друштинцима (засеок села Пожега, у долини Људске реке), Гај у Слатини, Грчко гробље у Балетићима, Црквина у Кознику на Рогозни и Грчко гробље у засеоку Велико Лукаре.⁹⁷

Димензије надгробних положених правоугаоних плоча пажљиво исклесаних окомитих ивица и равне горње површине, попут једног примерка са локалитета Дрењак, се крећу између једног и два метра

дужине и између 10 и 30 cm висине. Блокови камена од којих су направљени надгробници су правилно клесани, али без других већих клесарских интервенција.⁹⁸

Надгробници овог типа се јављају као гробна обележја крајем 13. и почетком 14. века. Један примерак откривен током археолошких ископавања некрополе око цркве Св. Петра код Новог Пазара датован је у крај 13. и почетак 14. века. Крај 15. века представља горњу временску границу појављивања положених надгробних плоча равних горњих површина на некрополи код цркве у селу Попе. Типолошки сродни надгробни белези са некропола код Ђурђевих Ступова, у Грубетићу и Балетићу се на основу налаза у гробовима дагују у период од краја 13. до краја 15. века. Слични су им и положене плоче од пешчара на некрополи код црква Св. Јована у селу Дићи код Љига из 14. и 15. века. Надгробни белези истог типа коришћени су све до краја 16. века, што је посведочено на некрополи поред пећинског манастира Св. Архангела Михаила испод Раса, као и на оној која је претходила градњи цркве III на Трговишту код Новог Пазара.⁹⁹

На основу типологизације два сачувана надгробника некропола на локалитету Дрењак, у атару Секурича, се само оквирно може датовати у шири временски период од краја 13. до 16. века. Да би се извршило прецизније хронолошко датовање потребно је спровести макар сондажна археолошка ископавања која би дала одговор на питање о времену настанка и трајања средњовековне некрополе на Дрењаку.

Иначе почетком 20. века у атару Секурича, на локалитету Градиниште, који се налази јужно од засеока Старо Село, Т. Бушетић бележи постојање средњовековне некрополе. По локалној легенди, на том се месту налазило село и гробље, у које су покопани мештани изгинули током сукоба са Турцима. Један је гроб био „разваљен“ и имао је надгробник са урезаном представом сабље и људске главе. Такође у атару оближњег Белушића налази се некропола, у којој су по легенди покопавани преминули од куге (чуме). Гробови су били обележени „плочама од простог нетесаног брдског камена (микашиста)“, док је код неких забележено постојање усадника од

94 Дудић 1995, 70-71.

95 Ердељан 1996 : 85-86.

96 Цветковић-Гаврић 2015, 16.

97 Ердељан 1996, 42-43.

98 Ердељан 1996, 42-43.

99 Ердељан 1996, 86-87.

необрађеног камења чело главе покојника.¹⁰⁰

Постојање чак три некрополе, односно четири, са оном у Брајновцу,¹⁰¹ а на релативно малом простору сведочи о густој насељености долине Жупањевачке реке у периоду од краја 13. до 17. века.

Некропола у Брајновцу

У селу Брајновцу налазе се данас активно гробље, нова црква, један крајпуташ и некропола. Судећи по примерцима сачуваних надгробника ово гробље коришћено је још у 19. веку. Поред пута за Драгово, недалеко од гробља издваја се и један крајпуташ, са натписом и рељефном претставом погинулог.¹⁰²

Сама некропола је смештена на благој узвишици (око 260 m), дуж десне обале Жупањевачке реке, на самом западном улазу у село Брајновац. Данас је под ливадом површине око 59 ари, на катастарској парцели бр. 715/2, у власништву Милана Антића (43.781 N, 21.124 E).¹⁰³

На локалитету и у његовом непосредном окружењу нема очуваних надгробних обележја. У усеку високом око 6 m, на северној страни, насталом прокопавањем „ваде“ за воденицу у 19. веку, дуж Жупањевачке реке, уочавају се расути делови скелета покојника (фемур, улна, фрагментовани пелвис). Делови скелета, који су и даље *in situ*, се налазе на око 1.70 m дубине од данашњег нивоа тла. Могло би се претпоставити и да ово није првобитна дубина гробник јама, јер је терен у благом паду од југа ка северу и реци, што је условило и засипање тог дела локалитета спирањем земље са виших падина.

Такође поменути Веселин из Брајновца, том приликом нам је указао на локалитет Старо Село у потесу Клењак, 300 m северно од некрополе, на левој страни Жупањевачке реке. На локалитету је прикупио покретни археолошки материјал на основу ког се могу издвојити две фазе насељавања : касноантички и средњовековни (грнчарија и једна мотика од гвожђа). Оштрица мотике је троугаоног облика, оборених горњих страница. Врат јој је издужен и правоугаоног

100 Бушетић 1903, 500.

101 Вид. ниже.

102 За крајпуташ видети рад А. Фостиков у НиЗ 5 (2019) (у штампи).

103 <https://a3.geosrbija.rs/>; Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić).

је пресека. Глава, на којој се налази кружни отвор за држалицу, проширена је са по два троугаона крилца са обе стране. Како сам материјал није анализиран исту није лако датирати, мада ако се претпостави да је доиста од гвожђа, лако би могла потицати из времена са краја средњег века или и из каснијег периода, када гвожђе улази у свакодневну употребу за израду оруђа.¹⁰⁴

Некропола је свакако била у вези са насељем на локалитету Старо Село. Међутим, време њеног трајања на основу доступних информација, и без археолошких ископавања, тешко је прецизно одредити.

Према локалној традицији коју нам је саопштио исти житељ, село је понело име према извесном Браилу који је имао кућу под „носом Мраморнице“, а ту је и правио вино. За само брдо Мраморац везана је легенда, која се и данас приповеда међу мештанима Брајновца, о девојци са златним разбојем и прича о благу. Што се тиче самог назива Мраморац, то је прилично редак топоним за ову област и у питању је назив за брдо на ком је постојао мајдан за вађење камена.

Локалитети Манастирине и Селиште у Беочићу

Локалитет под називом Манастирине (43.834 N, 21.195 E), са црквом и гробљем, евидентиран је југозападно од центра Беочића, према засеоку Ново Село. Смештен је на купастом узвишењу (206 m), високо изнад десне обале Жупањевачке реке. Налази се на катастарској парцели бр. 1521 у власништву општине Рековац, и заузима површину од око 46 ари. Југоисточно од цркве и гробља се налази извор, поштован од стране локалног становништва као лековит, из ког истече поток који образује јужну и југозападну граничу локалитета.¹⁰⁵ На савременом гробљу села Беочић које је засновано, судећи по карактеристикама очуваних надгробних обележја, крајем 18. или на самом почетку 19. века, налази се триконхална црква са осмостраном куполом, посвећена празнику Ваведења Пресвете Богородице, обновљена на старијим зидовима крајем четврте деценије 20. века. На постојање остатака

104 Фостиков 2012, 107.

105 <https://a3.geosrbija.rs/>; Topografska karta Kruševac 531-1-4 (Belušić).

Јухорске зоре

средњовековне цркве у атару Беочића својевремено је указао Ј. Мишковић, који наводи да се звала Беочин.¹⁰⁶

На Манастирине се ка истоку наставља потес Селиште, који захвата катастарске парцеле бр. 2446 и 2444/1, у власништву Петровић Душанке и Костић Мирослава, укупне површине око 2 h. Простор Селишта чини блага падина, на западном побрђу Јухора, која се постепено пење ка истоку (352 m).

Са ова два локалитета, која су један поред другог (Манастирине и Селиште), потичу четири случајно пронађена археолошка налаза, који се чувају у Завичајном музеју у Јагодини: гвоздени раоник, две мотике и секира.

Гвоздени раоник је троугаоног облика са заобљеним врхом и малим четвороугаоним крилцем на десном рамену. Димензије раоника су 31.8 x 21 cm, а дужина оштрице 15 cm.¹⁰⁷ Прва мотика од гвожђа је полукружног облика са хоризонтално

¹⁰⁶ Мишковић 1885, 168. О цркви вид. рад Н. Ђокића, С. Митровић, у овој свесци.

¹⁰⁷ Vetnić 1983, 144. Раоници овог типа јављају се веома дуго од 9. до 16. века, и не представљају хронолошки осетљив материјал погодан за датовање. Marković-Bulatović 2013, 225-226.

постављеним раменима, и са главом облика скраћене елипсе на којој се налази отвор за држалицу. Димензије мотике су 31 x 24 cm, а отвора 5.5 x 2.6 cm. Друга мотика је истог типа, величине 27.5 x 26.5 cm и димензије отвора за држалицу 5.5 x 3 cm.¹⁰⁸ Са истог локалитета потиче и налаз секире од гвожђа трапезоидне оштрице повијене ка држалици. Глава секире је облика скраћене елипсе, која је са сечивом везана правоугаоним вратом. Димензије су јој 22 x 17 cm, а величина отвора 5 x 5 cm.¹⁰⁹

Што се тиче старијег слоја гробља данас се виде два положена аморфна надгробника од шкриљца, који су дислоцирани и леже источно од цркве. Њихове карактеристике указују на постојање средњовековне

¹⁰⁸ Vetnić 1983, 145. Мотике овог типа из Смедерева су опредељене у 15-16. век, док су оне из Београдске тврђаве из нешто млађег периода 16-17. века. Шпехар 2007, 15.

¹⁰⁹ (Vetnić 1983 : 145). Свих петнаест налаза овог типа секире са Београдске тврђаве припадао је хоризонту 16-17. века. Међутим секире истог облика се јављају и током 15. века на локалитету манастир Св. Георгија (Мажићи код Прибоја). Шпехар 2007, 37-39.

Црква у Беочићу

некрополе. Савремено гробље је настало крајем 18. или почетком 19. века и првобитно је заузимало простор благих падина јужно и источно од цркве. Најстарије надгробнике представљају усправни масивни крстови од сиге (бигра). Најчешћи мотив на њима је уклесан једнакокраки крст и бордура у облику плитке линије која прати ивице надгробника. На једном надгробнику са бордуrom уклесан је велики крст чији се горњи, леви и десни крак завршавају мањим крстовима, и уједно је најрепрезентативнији надгробник ове групе. Сви мотиви су уклесивани искључиво на источној страни надгробног белега. Надгробници од сиге су највероватније дело локалних мајстора, јер се запажају и на неколико других гробаља западног обода Левча. Према С. Мијатовићу центар производње надгробних обележја клесаних од бигра био је у селу Баре код Рековца.¹¹⁰

Из ове групе су се вероватно развили надгробници од пешчара у форми масивног малтешког крста. Ни они немају никаквих натписа, и основни мотив им је уклесан крст.

У другој половини 19. века основна форма надгробника је усадник облика плоче

који се завршава скулптурално обликованим крстом. На гробове покојника су постављане и лежеће правоугаоне плоче од пешчара. На тај начин су усадник и плоча чинили сложену сепулкрану целину. Ова група надгробника је производ радионица у Белој Води и Брајковцу код Крушевца одакле се њихова употреба проширила на читав Левач, долину Западне Мораве и њено залеђе источно од Трстеника. Развијеније форме надгробника беловодских и брајковачких мајстора, од којих су неки облика стубова четвороугаоног пресека са пирамидалним врхом, крсе гробове преминулих на беочићком гробљу све до средине друге половине 20. века, када се оно шири и на простор северно од цркве.¹¹¹

Током друге половине 19. века на гробљу у Беочићи се запажа и употреба вертикално постављених мањих крстова од студеничког мермера. Мермерни крстови на овом гробљу су производ радионица студеничких мајстора из њихове последње фазе, када је ова уметност, коју можемо пратити од средњег века, била на издисају.¹¹² Један примерак са гробаља у Беочићу има уклесану 1895. годину. Савремене гробове

¹¹¹ Мијатовић 1941, 46.

¹¹² Радисављевић 2019а (у штампи)

¹¹⁰ Мијатовић 1941, 46.

Јухорске зоре

обележавају индустријски обрађени надгробници од црног мермера и гранита.

Потврду о постојању насеља или неке грађевине на потесу Селиште, недалеко од цркве, дају и случајно пронађени археолошки артефакти који се хронолошки опредељују у период 15-17. века. Такође примена нових технологија потврдила је да се испод земље налазе остаци зидова. Ово на посредан начин говори и о времену зидања цркве на оближњем гробљу. Након изградње, на падинама јужно и источно од цркве је образована некропола, што је посведочено и положеним аморфним надгробницима, који се на основу аналогија могу определити са великом сигурношћу у време 15. века.¹¹³

***

Током старијег гвозденог доба на висинским локалитетима Јеринин град на размеђу Беочића и Секурича и Момчилов град изнад Поточца формирана су насеља градинског типа, до сада посведочена малобројним налазима керамике. Трагови архитектуре нису запажени, с обзиром да нису до сада рађена систематска археолошка ископавања. Додатни разлог због чега трагови архитектуре нису очувани је коришћење споменитих локалитета за насељавање и током каснијих периода, што је доводило до девастације претходних насеобинских слојева.

Латенски период, чији су културни носиоци били Келти, на Јухору је запажен само на највишем врху планине, Великом Ветрену, где је пронађена велика остава коњичке опреме, као и могући трагови утврђења и мегалитског светилишта.

По мишљењу М. Брмболића Римљани су засновали утврђење Јеринин град недалеко од Беочића током 1. или 2. века, што би представљало једно од њихових старијих насеља у левачко-подјухорском крају, које је свакако имало значајну улогу у пацификацији локалног домородачког становништва током споменутог периода.

Услед деловања разбојничких дружина, од којих су свакако најпознатији били *latrones Dardaniae* за изградњу тврђава, односно утврђених насеља, бирају се тешко приступачни висински локалитети на побрђима Јухора, али уз трансверзалне комуникацијске правце, који су спајали великоморавску долину и левачко утолину. Из касноантичког периода потичу Гра-

диште у Пајковцу код Девојачке Стене, Јеринин град између Беочића и Секурича, Момчилов град код Поточца, Јеринин град изнад Драгошевца и друго мање утврђење у његовој близини. Наведена утврђења била су у саставу провинције Горње, односно Прве Мезије. Продори Гота, Алана и Хуна крајем 3. и током прве половине 5. века такође су значајно утицали на подизање утврда. Међутим, мале посаде утврђења тешко да су се могле ефикасно супротставити незадрживи упадима варвара, и спречити њихово трајно насељавање на јухорском подручју, посведочено бројним случајним налазима накита и керамике.

Економско јачање Византије под Атастасијем I и Јустинијаном I, почетком 6. века условило је обнову живота на висинским локалитетима у унутрашњости Илирика, па самим тим и на простору планине Јухор и њеног залеђа. Већина претходно споменути утврђења је доживела одређену обнову, па осим улоге рефугијума све више преузимају улогу сталнио насељених села, са изузетком Момчиловог града, који је вероватно служио за значајни градски, економског, трговинског и културног центар, што се огледа пре свега у његовим већим димензијама и јачини бедема.

У том периоду су мање утврде постале стално настањене, па се могу поистоветити са утврђеним селима чија одбрана не зависи директно од војске већ од њихових житеља. Археолошки налази сведоче и о одређеним привредним променама, оличених пре свега у већем значају сточарства на уштрб пољопривреде, која ипак и даље задржава доминантну улогу у прехрамбеној производњи. Утврђена насеља су била укључена у контролу делова путних комуникација у њиховом домену, али и извесне рударско-металуршке активности, које су задовољавале потребу локалног становништва за предметима од метала. Неколико великих епидемија куге и куге додатно су ослабили ромејско становништво централног Балкана. Коначни ударац ће им задати незадрживи продори Авара и Словена током 6. и почетком 7. века који ће довести до разарања великог броја утврђених насеља у Илирику¹¹⁴, па се слична ситуација може претпоставити и за простор Јухора и ближе околине.

Изостанак систематских археолошких истраживања на простору од Велике

113 За плоче вид. изнад под локалитет Дрењак.

114 Bulić 2013, 209-210.

Мораве на истоку до долине Жупањевачке реке на западу ускраћује нам могућност сагледавања етничких и културолошких промена у периоду од почетка 7. до 11. века на датој територији. Случајни налаз Темнићког натписа у Горњем Катуну, који потиче из 10. века, на посредан сведочи о словенском присуству у долини Велике Мораве, односно подјухорљу.¹¹⁵

Након слома Самуиловог царства област Поморавља поново улази у састав Византије и потпада под јурисдикцију новоформиране Охридске архиепископије. Као један од градова Браничевске епископије убележен је Дивисиск, који Д. Булић оквирно убицира на простор Левча или Темнића.¹¹⁶

Момчилов град је у наведено периоду свакако добио одређену, макар стратешку, улогу. Без археолошких ископавања, како смо много пута напоменули до сада, наша претпоставка мора остати у домену хипотезе.

Ширењем немањићке Рашке ка североистоку, а на уштрб Византије, област Левча, па самим тим и Јухора, улази у састав једне српске средњовековне државе. Изградњом манастира Жиче код Краљева поред осталих и Левач и Белица долазе под директну јурисдикцију новоуспостављене архиепископије.

За доба краља Милутина би се могла узети градња храмова у Орашју и Ивковачком Прњавору, које би се могле сврстати у посебну категорију тзв. тршких цркава.

Распадом Душановог и Урошевог царства након 1371. године Левач улази у састав државе кнеза Лазара Хребељановића са центром у недалеком Крушевцу. Током владавине Лазара и његове супруге Милице, а након тога и њиховог сина кнеза/деспота Стефана гради се низ цркава и манастирских храмова у Левчу (Љубостиња код Трстеника, Каленић, Жупањевац, Беочин у Беочићу, Св. Никола у Својнову, Св. Никола у Коморану, Госпођина црква у Пољни и др.).

Продори Турака са југа и истока доводи до коначног пада Крушевца и околине у њихове руке 1454. године, а затим Смедерева 1459. године. На територији ограниченој Великом Моравом на истоку, Црним врхом и долином Белице на северу, Гледићким пла-

нинама на западу и током Западне Мораве на југу,¹¹⁷ где је граница прелазила и јужно од Западне Мораве, оформљена је нахија Левач у саставу Смедеревског санџака.

Што се саме топонимије тиче увиђа се карактеристичан след назива међу којима се истичу уобичајни називи Градина, Градиште, Црквина, Манастириште, Старо село, Селиште, који упућују на остатке старих утврда или места налаза некадашњих верских објеката и структура, па и на остатке привреде, овде посебно рударења (Рудиште, Шљакиште..). Додатно каснији слој који доноси називе попут Момчилов или Јеринин град, пут цара Лазара, па чак и рудници Лазара, говори да локална традиција исти крај непобитно везује за српску средњовековну државу 14. века. Како постанак сваког имена има сврху у сопственом времену, ова последња група свакако указује да је неопходно провести и даља истраживања овог краја како би била утврђена и његова улога у српској држави тог доба.

На крају треба истаћи да су овом приликом у раду представљени налази са терена као и подаци од значаја из досадашњих истраживања. Мада је заправо овом приликом обрађен веома мали број локација, сам приказ истих упућује да је неопходно наставити систематско рекогносцирање и истраживање Јухора и подјухорског краја. Већ податак да се у тој области налази изузетно велики број утврђења, насеља и културних места указују да је иста имала велики значај у прошлости и да је у континуитету била насељена.

Библиографија:

Литература:

167 Numarlimuhasebe-ivilayet-irum-ilidefteri (937/1530) II 2004: TC Başbakanlık devlet arşivleri genel müdürlüğü, Osmanlı arşivi daire başkanlığı, Yayın Nu 69, Defter-i Hakani Dizisi IX, Ankara

Арсић 2011: Радивоје Арсић. *Функција римске војне инфраструктуре на простору*

117 Изузетак је представљала област између водотокова Црнишавске реке и Сребрнице (села Горња и Доња Црнишава, Почковина, Лопаш, Доњи Трстеник (данас Стари Трстеник) и Стопања), јужно од Западне Мораве, на територији данашње општине Трстеник, која је припадала нахији Левач, иако је географски била одвојена од њега. 167 Numarli muhasebe-i vilayet-i rum-ili defteri (937/1530) II, 2004, 75-84; Радисављевић 20196: 436-441.

¹¹⁵ Рашковић 2009, 10-11.

¹¹⁶ Булић 2013, 221.

Јухорске зоре

северозападне Србије. Гласник Српског археолошког друштва 27, Београд, 61-81

Atkinson 2018: Corry Atkinson. *Adri-anople : Before and After*. Exploration, Volume 20, East Carolina University Press, Greenville, North Carolina, 5-17

Bachrach 1973: Bernard S. Bachrach. *A History of the Alans in the West, From Their First Appearance in the Sources of Classical Antiquity through the Early Middle Ages*, University of Minnesota Press, Minneapolis

Бојовић 1979: Драгољуб Бојовић. *Остава римског пољопривредног алата из села Бровић код Обреновца*, Годишњак града Београда књ. 25 (1978), Београд, 185-195

Брмболић 1986: Марин Брмболић. *Рановизантијско утврђење на Јухору*. Зборник радова Народног музеја у Београду 12/1, Београд, 199-216

Брмболић 2003: Марин Брмболић. *Рановизантијска налазишта у Средњем Поморављу*, у Споменица Јована Ковачевића, ур. Радован Бунарџић и Живко Микић, Београд : Српско археолошко друштво : Филозофски факултет, 281-291

Bugarski-Ivanišević 2018: Ivan Bugarski-Vujadin Ivanišević. *Sixth-century foederati from the Upper Moesian Limes : weapons in the social context*, in *Vivere militare est, From Populus to Eperors- Living on the Frontier*, Volume I, ed. Miomir Korac et., Institute of Archaeology, Monographies, No. 68/1, Belgrade, 291-332

Бугарски-Радишић 2016: Иван Бугарски - Милица Радишић. *Централни Балкан у раном средњем веку : археолошка сведочанства о променама*. Византијсконаслеђе српска уметност 1-3, Ур. Весна Бикић, Београд, 91-102

Bulić 2013: Dejan Bulić, *The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine period on the later territory of the South-Slavic principalities, and their re-occupation // The World of the Slavs : Studies on the Eastern, Western and South Slavs : Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries A.D.)* / ed. Srđan Rudić. Monographs ; 64, Belgrade: The Institute of History, 137-233

Бушетић 1903: Тодор М. Бушетић. *Левач*. Насеља сепских земаља : расправа и грађа са 54 скице у тексту и атласом, свеска II, Књига 2, Београд, 460-511

Vetnić 1983: Savo Vetnić. *Medieval Weapons and Implements deriving from the Middle Morava Basin*, *Balkanoslavica* vol. 10, Институт за старословенска култура-Прилеп, Прилеп

Дероко 1950: Александар Дероко.

Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији. Београд, Просвета

Dimitrijević i dr. 1962: Danica Dimitrijević-Jovan Kovačević-Zdenko Vinski. *Seoba Naroda, arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Narodni muzej Zemun, Zemun

Dobos 2015: Alpar Dobos. *Weapons and weapon depositions in the late row-grave cemeteries in Transylvania*, in *Warriors, weapons, and harness from the 5th-10th centuries in the Carpathian Basin*, ed. Calin Cosma, Academia Romana, Institutul de Arheologie si Istoria Artei din Cluj-Napoca, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 57-88

Дудић 1995: Никола Дудић. *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, Београд

Ердељан 1996: Јелена Ердељан. *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*, Археолошки институт Београд, посебна издања 31, Музеј Рас-Нови Пазар, Београд

Зечевић 2005: Емина Зечевић. *Мраморје, стећци у западној Србији*, Српско археолошко друштво, Посебна издања 3, Београд

Ivanišević-Kazanski 2014: Vujadin Ivanišević-Michel Kazanski. *Illyricum du Nord et les Barbares a l'epoque des Grandes Migrations (V-VI siecle)*. *Starinar* 64, Beograd, 131-160

Jeremić 2009: Gordan Jeremić. *Saldum, Roman and Early Byzantine Fortification*. Institut of Archaeology Belgrade, Belgrade

Јеремић 2013: Гордана Д. Јеремић. *Зидинац, касноантичкоутврђење у Бјердану*. Зборник Народног музеја XXI-1, Београд, 189-207

Каниц 1989: Феликс Каниц. *Србија, земља и становништво од римског доба до краја XIX века*. Књига 1, четврто издање, Београд

Karanović 1940: M. Karanović. *О „Мрамору Војводе Момчила“*, *GZM* 52, 69-75

Марић 2017: Марија Д. Марић. *Касноантичка купатила у рударским доменима: Нова истраживања на Гочу*. Зборник Народног музеја-Београд XXIII/1, Археологија, Београд, 283-312

Marković-Bulatović 2013: Nemanja Marković-Jelena Bulatović. *Ploughing in Medieval Times on the Territory of present-day Serbia*, *Archeometriai Muhely* 2013./X./3., Budapest, 225-230

Мијатовић 1905: Станоје М. Мијатовић. *Темњић : антропогеографска студија*, у Насеља српских земаља : расправа и грађа са 38 скица у тексту и Атласом, св. 3, књига 3, ур.

Јован Цвијић, 246-406

Мијатовић 1941: Станоје Мијатовић. *Белица*. Етнографски зборник књ. 56, Насеља и порекло становништва књ. 30, Српска краљевска академија, Београд

Милинковић 2017: Михаило Милинковић. *Градина на Јелици, утврђени центар у Илирику VI века и вишеслојно археолошко налазиште*. Српска академија науке и уметности и Народни узезј Чачак, Београд-Чачак

Милићевић 1876: Милан Ђ. Милићевић. *Кнежевина Србија*. Београд

Мишковић 1885: Јован Мишковић. *Топографски речник Јагодинског округа*. Гласник Српског ученог друштва књига 61, Београд

Mocsy 1974: Andras Mocsy. *Pannonia and Upper Moesia, A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. Routledge Revivals, New York

Nikolić 2008: V. Nikolić, *O sudbini grčkog ženskog imena Irina u srpskom jeziku*, Acta onomastica IL, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha, 264-269.

Nutu 2011: George Nutu. *Belt buckles strap ends and appliques from Halmyris*. Novensia 22, Warszawa, 171-199

Petković 2010: Sofija Petković. *Rimske fibule u Srbiji od I do V veka n. e.*, Arheološki institut Beograd, Posebna izdanja knjiga 50, Beograd

Петковић-Татић 1926: Влад. Р. Петковић - Жарко Татић. *Манастир Каленић*, Народни музеј у Београду, Српски споменици IV, Светлотисачки завод „Светлотисак“, Вршац

Petrović 2007: Vladimir P. Petrović. *Pre-Roman and Roman Dardania, Historical and Geographical Considerations*. Balcanica XXXVII, Beograd, 7-23

Пецикоца 2016: Владимир Пецикоца. *Прозорско стакло са рановизантијске цркве на локалитету Јеринин град у Бранговићу код Ваљева*. Гласник Српског археолошког друштва бр. 32, Београд, 329-341

Радисављевић 2019: Дејан Радисављевић. *Утврђење Градац у Риђевитици*. рад у штампи

Радисављевић 2019а. Дејан Радисављевић. *Надгробници од студеничког мермера на територији општине Трстеник јужно од Западне Мораве*, рад у штампи

Радисављевић 2019б: Дејан Радисављевић. *Покушај убикације цркве Мати Божје Бучјанске*. Гласник Баштина, свеска 47, Институт за српску културу, Приштина-

Лепосавић, 429-443

Рашковић 1996: Душан Рашковић. *Античко оруђе од гвожђа у збирци Народног музеја у Крушевцу*. Годишњи скуп и XVIII скупштина Српског археолошког друштва, Призрен, мај 1996, 81-100

Рашковић 2000: Душан Рашковић. *Рановизантијска утврђења у Крушевачком окружју*. Изложба поводом одржавања Треће југословенске конференције византолога, Каталог изложбе, Народни музеј у Крушевцу, Крушевац

Рашковић 2002: Душан Рашковић. *Рановизантијски археолошки локалитети и комуникације у ширем крушевачком окружју*. Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац, 10 – 13. мај 2000, Ур. Љ. Максимовић и др, Београд - Крушевац, 29-73

Рашковић 2009: Душан Рашковић. *Археолошки споменици и налазишта на подручју општине Варварин*, Крушевачки зборник 13, Крушевац, 9-52

Рашковић 2015: Душан Рашковић. *Рановизантијске фибуле из археолошке збирке Народног музеја Крушевац*, Зборник Народног музеја-Београд, Археологија XXII/1, Београд, 319-330

Рашковић - Димовски - Црнобрња 2010: Душан Рашковић - Неда Димовски - Сања Црнобрња. *Рановизантијско утврђење Градиште у Љубинцима-Жупа александровачка*. Жупски зборник 5, Александровац, 29-56

Рашковић - Тошић 2009: Душан Рашковић - Гордана Тошић. *Прилог познавању касноантичких и средњовековних утврђења у околини Каленића*. Манастир Каленић у сусрет шестој стогодишњици, Ур. Ј. Калић, САНУ, Београд-Крагујевац, 67-90

Рашковић-Чађеновић 2010: Душан Рашковић-Гордана Чађеновић. *Археологија Варварина и Варваринског краја*, у Историја Поморавља и два века од Варваринске битке, ур. Синиша Мишић и Андреј Шемјакин, Историјски архив Крушевац, Крушевац, 7-34

Рудић 2006: С. Рудић. *Властела Илирског грбовника*. Београд

Csiky 2011: GergelyCsiky. *Armament and Society in the Mirror of the Avar Archaeology, The Transdanubia-Phenomenon Revisited*. Studia universitatis cibiniensis series historica VIII, Supplementum no. 1, ed. Ioan Marian Tiplic, University of Sibiu Publishing House, Sibiu, 9-34

Јухорске зоре

Фостиков 2012: Александра Фостиков. *Ковачки занат на тлу средњовековне Србије*, БИГ 3, 105-126

Цветковић-Гаврић 2015: Бранислав Цветковић-Гордана Гаврић. *Манастир Велуће*, Краљево

Шпехар 2007: Перица Шпехар. *Оруђе од метала са Београдске тврђаве од антике до краја 18. века*, Музеј града Београда и Археолошки институт, Београд

Špehar 2010: Perica Špehar. *Materijalna kulturna izranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Arheološki institut u Beogradu, Beograd

Шпехар-Јацановић 2015: Перица Шпехар-Драган Јацановић. *Касноантичка остава алата из села Пољане код Пожаревца*, Зборник Народног музеја-Београд, Археологија XXII/1, Народни музеј, Београд, 289-317

Карте:

Топографска карта Крушеvac 531-2-3 (Potočac), 1:25000, Војно географски институт, Београд, 1971² (издање допуњено 1969).

Топографска карта Крушеvac 531-1-4 (Belušić), 1:25000, Војно географски институт, Београд, 1971² (издање допуњено 1969).

Топографска карта Крушеvac 531-2, 1:50000, Војно географски институт, Београд, 1970.

Дигиталне платформе:

Национална инфраструктура геопросторних података (НИГП), Републички геодетски завод: <https://a3.geosrbija.rs/>.

Summary

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF JUHORS AND PODJUHOR - HISTORICAL GEOGRAPHICAL RECOGNITION

During April 2019, a reconnaissance of a part of the Juhor area was carried out, in the area from the Juhor mountain in the east to the Županjevačka river in the west, within which the team visited the following sites: The monasteries and Selište in Beočić, as the two necropolises, in one village Brainovac (today Brajnovac) and other places sweep the Drenjak near Sekurić. Although taken into account and partially explored locations, the collected data contributed to the co-evaluation of the present knowledge about the territory. In the future it would be good to do and systematic archaeological excavations.

